

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

dr Paweł Ostaszewski

***Realizacja programów korekcyjno-edukacyjnych
dla sprawców przemocy w rodzinie w świetle wyników
badania ankietowego***

Opracowanie cząstkowe w ramach projektu pt. *Rzeczywistość i perspektywy stosowania w praktyce polskiego wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych obowiązku probacyjnego w postaci uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych (art. 72 par. 1 pkt 6b k.k.)*

Warszawa 2015

Spis treści

Wstęp	1
1. Programy korekcyjno-edukacyjne dla sprawców przemocy w rodzinie	3
2. Metodologia badania	14
3. Wyniki badania	16
3.1. Placówki	16
3.2. Realizowane programy	17
3.3. Uczestnicy	27
3.4. Prowadzący	30
3.5. Monitoring i ewaluacja	34
3.6. Efektywność	37
Podsumowanie	46
Aneks.....	49

Wstęp

„Może o przemocy powinno się już mówić w szkole podstawowej, by dzieci wiedziały, że "ojca", "matkę" można edukować lub pomóc mu przez terapię nie stosować przemocy” [ankieta nr 21].

Przemoc w rodzinie jest jednym z poważnych problemów społecznych dotyczących polskie społeczeństwo. Według najczęściej stosowanych definicji, jest to zamierzone i wykorzystujące przewagę sił działanie przeciw członkowi rodziny, naruszające prawa i dobra osobiste, powodujące cierpienie i szkody¹. Zgodnie z art. 2 ust. 2 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie² przemoc w rodzinie to jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób najbliższych (w rozumieniu art. 115 § 11 Kodeksu karnego³), a także innych osób wspólnie zamieszkujących lub gospodarujących, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą.

Programy korekcyjno-edukacyjne dla sprawców przemocy w rodzinie są jedną z form oddziaływania wobec osób stosujących ten rodzaj przemocy i jedną z form jej przeciwdziałania. Są one także jednym z przewidzianych w k.k. obowiązków probacyjnych.

Jak podaje Michał Lewoc, ok. 70% ofiar przemocy nie chce rozstawać się ze swoimi partnerami – sprawcami przemocy, ale pragnie, by zmienili oni swoje zachowanie. Możliwość takiej zmiany dają właśnie programy korekcyjno-edukacyjne⁴. Należy także pamiętać, że nawet rozstanie ze sprawcą jest tylko częściowym rozwiązaniem

---

¹ Por. np. <http://www.niebieskaLinia.pl/edukacja/podstawowe-informacje-o-przemocy/definicje/3987-przemoc-w-rodzinie-definicja>, dostęp 01 marca 2016 r.

² Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz. U. Nr 180, poz. 1493, z późn. zm., dalej: u.p.p.r.

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553, ze zm.), dalej: k.k.

⁴ M. Lewoc, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie – kompleksowy informator dla sędziów, prokuratorów i kuratorów sądowych*, „Probacja” 2013, nr IV, s.46.

problemu. Czasem bowiem wcale nie przerywa ono doświadczania przemocy przez ofiarę, a dodatkowo nie daje żadnej pewności na jej przerwanie w innych relacjach, w jakie sprawca może wchodzić.

Niniejszy raport opisuje wyniki badania ankietowego skierowanego do wszystkich podmiotów realizujących w Polsce programy korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie. W części pierwszej przedstawiono podstawowe dane o ww. programach. Część druga charakteryzuje metodologiczne aspekty przeprowadzonego badania, trzecia zaś jego szczegółowe wyniki.

1. Programy korekcyjno-edukacyjne dla sprawców przemocy w rodzinie

Wytyczne do tworzenia modelowych programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie znalazły się w załączniku nr 2 do Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie z 2006 r.⁵. Nie zostały one powtórzone ani zmodyfikowane w Krajowym Programie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020⁶, pomimo że, zgodnie z § 2 uchwały Nr 76 Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2014 r. w sprawie ustanowienia Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w rodzinie na lata 2014–2020, uchwała nr 162/2006 Rady Ministrów z dnia 25 września 2006 r. w sprawie Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie straciła moc. Tym niemniej warto w tym miejscu przywołać najważniejsze elementy tych wytycznych z 2006 r., gdyż w dalszym ciągu stanowią one podstawę do tworzenia ww. programów. W punkcie pierwszych wprowadzenia czytamy:

„Programy te powinny stanowić część całego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz uzupełniać różne formy interwencji prawnych i administracyjnych podejmowanych wobec sprawców. Podstawowym celem tych wszystkich działań jest powstrzymanie sprawców i zakończenie przemocy w rodzinie. Należy podkreślić pomocniczą a nie zasadniczą rolę tych programów, ponieważ doświadczenia związane z ich stosowaniem w różnych krajach wskazują, że istnieje ryzyko przypisywania nadmiernego znaczenia tym programom w całości oddziaływań na sprawców, w których podstawową rolę powinny odgrywać stosowne interwencje karno-administracyjne”⁷.

---

⁵ Por. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, Warszawa 2006, <http://www.mpips.gov.pl/pomoc-spoeczna/programy/krajowy-program-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie/>

⁶ Por. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020, Warszawa 2013 <https://ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie/ogolne/krajowy-program-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie-na-lata-2014-2020/>

⁷ Załącznik nr 2 do Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie z 2006, Wytyczne do tworzenia modelowych programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie, <http://www.mpips.gov.pl/pomoc-spoeczna/programy/krajowy-program-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie/>

Tym samym zaś wyraźnie określono ich rolę jako pomocniczą i, może niezbyt fortunnie, jako takie, którym nie należy nadawać „nadmiernego znaczenia”. W kolejnych punktach wytycznych określone zostały szczegółowe kwestie organizacji oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie. Przewidują one, między innymi, formę działań psychologicznych, edukacyjnych i socjalizacyjnych prowadzonych przez osoby z wyższym wykształceniem, które ukończyły specjalistyczne przeszkolenie w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz w zakresie praktycznych metod oddziaływań psychologicznych. Działania ukierunkowane na zmianę zachowań i postaw, zmniejszenie ryzyka stosowania przemocy, zwiększenie zdolności samokontroli agresywnych i współżycia w rodzinie, które podlegałyby stałemu monitorowaniu efektów oddziaływań⁸.

Wytyczne prezentują pokrótce cztery podstawowe modele, według których prowadzone są oddziaływania korekcyjno-edukacyjne: społeczno-kulturowy, systemu rodzinnego, podejścia skoncentrowanego na rozwiązaniu i integracyjny. Pierwszy związany jest z ideą równości płci, prawami kobiet, seksizmem i kulturowymi stereotypami promującymi męską dominację. Oddziaływania w ramach tego modelu, prowadzone np. w „Programie z Duluth” skierowane są wyłącznie do mężczyzn i zorientowane na zmianę ich systemu przekonań dotyczącego ról w związku. Można więc także dodać, że model ten skupia się na przemocy między dorosłymi osobami będącymi w związku heteroseksualnym.

Model przemocy z perspektywy systemu rodzinnego rozpatruje przemoc jako element nieprawidłowo ukształtowanego systemu rodziny. Wyeliminowaniu przemocy ma służyć naprawienie tego systemu, między innymi przez rozwijanie umiejętności pozytywnego komunikowania się, poradnictwo rodzinne, wzmacnianie i edukowanie wszystkich członków rodziny.

Podejście skoncentrowane na rozwiązaniu w mniejszym stopniu skupia się na poszukiwaniu przyczyn przemocowych zachowań, a akcentuje szukanie bieżących rozwiązań problemu, jakim jest przemoc w rodzinie. Do rozwiązań tych można dochodzić zarówno w toku uczenia się, jak i procesów terapeutycznych.

---

⁸ .Tamże.

Ostatnim modelem oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych, z prezentowanych w przytaczanym załączniku, jest model integracyjny. Łączy on elementy wszystkich wymienionych modeli. Zawiera więc treści edukacyjne dotyczące kulturowych uwarunkowań przemocy, praw człowieka i wartości akcentujących równość płci. Promuje odpowiedzialność za swoje zachowania i pozytywną komunikację interpersonalną, a także wspiera odkrywanie psychologicznych procesów jednostek mogących stać za skłonnością do podejmowania zachowań przemocowych.

Wytyczne określają następujące założenia, które należy wziąć pod uwagę przy tworzeniu programów jako szczególnie istotne: „1) przemoc domowa jest wyuczonym zachowaniem, które przynosi zyski i straty dla sprawcy, 2) przemoc domowa jest tolerowana i wzmacniana przez postawy i poglądy wielu ludzi często zakorzeniona jest we wzorach postępowania przekazywanych z pokolenia na pokolenie, 3) przemoc domowa jest szkodliwym i raniącym nadużywaniem siły i władzy oraz dążenia do kontrolowania współmałżonki/współmałżonka, partnerki/partnera, dziecka lub sytuacji rodzinnej, 4) można nauczyć się nie stosowania przemocy, nigdy nie należy godzić się na przemoc i rezygnować z jej powstrzymania, 5) stosowanie przemocy w żadnym przypadku nie może być usprawiedliwiane stwierdzeniem, że było skutkiem prowokacji ze strony ofiary, 6) korzenie przemocy domowej tkwią w stereotypach kulturowych i obyczajowych dotyczących płci, rasy, orientacji seksualnej, które usprawiedliwiają dyskryminację jednostek i grup społecznych, 7) stosowanie przemocy domowej jest wyborem, za który sprawca ponosi odpowiedzialność moralną i prawną”⁹.

W programach powinna być uwzględniona specyfika poszczególnych grup sprawców przemocy w rodzinie, a mianowicie: 1) skazanych i odbywających karę pozbawienia wolności, 2) zobowiązanych przez sąd do uczestnictwa w programie, 3) uczestniczących w terapii uzależnienia od alkoholu lub narkotyków, 4) samodzielnie decydujących się na uczestnictwo w programie. Wytyczne określają też wstępne elementy, które muszą być rozważone przed rozpoczęciem programu, takie jak: uznanie przez sprawcę stosowania przemocy w rodzinie, podpisanie reguł uczestnictwa w programie (tzw. kontraktu), rozpoznanie diagnostyczne sytuacji życiowej uczestnika i stosowanej przez niego przemocy. Optymalna liczebność grupy

---

⁹ Tamże.

uczestników programu to od 10 do 15 osób, liczba godzin programu, to nie mniej niż 60-120, a częstotliwość spotkań – nie rzadziej niż co tydzień¹⁰.

Cele i kwalifikacje wymagane od osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne określono w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 lutego 2011 r.¹¹, wydanym na podstawie art. 5 u.p.p.r. Zapisano tam, między innymi, wymóg ukończenia studiów magisterskich w zakresie nauk społecznych oraz szkoleń w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie i pracy z osobami stosującymi przemoc w rodzinie, a także minimum 3-letni staż pracy w instytucjach realizujących zadania na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Programy korekcyjno-edukacyjne dla sprawców przemocy prowadzone są zwykle w formie spotkań indywidualnych i grupowych. Do najczęściej stosowanych rodzajów zajęć zalicza się: warsztaty, ćwiczenia, dyskusje, wykłady, psychodramę, odgrywanie ról, treningi umiejętności psychologicznych (komunikacji, asertywności), zajęcia psychoedukacyjne, projekcje filmów, psychotesty, analizy indywidualnych przypadków, porady rodzinno-wychowawcze, elementy indywidualnej psychoterapii i metody aktywizujące. Najczęściej oddziaływania te prowadzą: Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie, Ośrodki Interwencji Kryzysowej, Miejskie Ośrodki Pomocy Rodzinie, Miejskie Ośrodki Pomocy Społecznej, Specjalistyczne Ośrodki Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie, Centra Interwencji Kryzysowej oraz organizacje pozarządowe¹².

Częstość i liczba realizowanych programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie są jednoznacznie związane z rozmiarami samego zjawiska przemocy w Polsce. Szczegółowy opis skali tego zjawiska wykracza poza ramy niniejszego opracowania, warto jednak odesłać do publikacji poświęconych temu

---

¹⁰ Por. także: M. Budyn-Kulik, *Oddziaływanie na sprawców przemocy w rodzinie przez sądy poprzez nakładanie obowiązku uczestnictwa w programach korekcyjno-edukacyjnych*, Warszawa 2012, http://www.iws.org.pl/pliki/files/IWS_Budyn-Kulik%20M_Programy%20eduk.pdf, s. 7.

¹¹ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 lutego 2011 roku w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne (Dz.U. Nr 50, poz. 259), dalej: r.s.p.u.).

¹² M. Lewoc, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie...*, s. 52-53.

zagadnieniu¹³. W tym miejscu zaś należy przytoczyć podstawowe dane o liczbie osób, na które sądy nakładają obowiązek uczestnictwa w programach korekcyjno-edukacyjnych oraz ogólnej liczbie ich uczestników. Według „Sprawozdania z realizacji krajowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie na lata 2014-2020” w 2014 roku polskie sądy powszechne orzekły ogółem 981 obowiązków probacyjnych uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych. Liczba ta systematycznie zwiększała się przez ostatnie lata (w 2013 wynosiła 578, w 2012 – 346, w 2011 – 296, w 2010 – 253). Dane te odnoszą się jednak do obowiązków orzeczonych wobec wszystkich prawomocnie skazanych sprawców przestępstw. Dopiero od 2014 r. zaczęto gromadzić dane o obowiązkach probacyjnych orzekanych wobec osób skazanych prawomocnie za stosowanie przemocy w rodzinie. Wśród tych sprawców w 2014 roku obowiązek uczestnictwa w programie orzeczono wobec 731 osób (43 kobiet i 688 mężczyzn)¹⁴. By uzyskać pełną liczbę osób obejmowanych w danym roku obowiązkiem uczestnictwa w ww. programach należy również odnotować uwzględnione przez sąd wnioski kuratorów i dyrektorów zakładów karnych o jego nałożenie na etapie postępowania wykonawczego. Takich postanowień było w 2014 r. odpowiednio: 253 (uwzględnione wnioski kuratorów dla dorosłych) i 276 (uwzględnione wnioski dyrektorów zakładów karnych do sądu penitencjarnego o nałożenie obowiązku uczestnictwa skazanego w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych po odbyciu kary, w przypadku udzielenia warunkowego przedterminowego zwolnienia, jeżeli skazany nie został objęty takim programem w trakcie pobytu w zakładzie karnym). Tym samym więc ogólna liczba sprawców przemocy w rodzinie, wobec których orzeczono w 2014 r. obowiązek uczestnictwa w programie korekcyjno-edukacyjnych wyniosła 1 260 (731+253+276). W tym samym roku w trakcie wykonywania było zaś łącznie 1 741 ww. obowiązków (różnica wynika z realizowanych obowiązków orzeczonych w latach ubiegłych)¹⁵.

---

¹³ Por. np. M. Lewoc, *Diagnoza skali zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce*, „Probacja” 2014, nr III, s.35-61.

¹⁴ *Sprawozdanie z realizacji krajowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie na lata 2014-2020*, Warszawa 2015 r., <https://www.mpips.gov.pl/.../Sprawozdanie%20KPPPwR%20-projekt%20z...>, s. 120-121. Warto zwrócić uwagę, że w samym sprawozdaniu zostały wyrażone wątpliwości co do źródeł tej różnicy, gdyż obowiązek ten został wprowadzony do kodeksu ustawą o przeciwdziałaniu przemocy - por. s. 140.

¹⁵ Tamże, s. 135-140.

Według danych gromadzonych przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej¹⁶, w roku 2014 na terenie Polski programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych realizowało 240 podmiotów. Odbyło się w tym roku 295 edycji ww. programów w warunkach wolnościowych i 211 w jednostkach penitencjarnych. Na ich realizację z budżetu Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej wydano niespełna 4 mln. złotych (3 931 tys. zł). W programach „wolnościowych” w 2014 r. wzięło udział ogółem 3 917 osób, a więc mniej niż w latach poprzednich (2013 r. – 4 618 osób, 2012 r. – 4 533, 2011 r. – 4 475, 2010 r. – 4 791, 2009 r. – 4 403, 2008 r. – 4 214, 2007 – 2 922). Należy jednak nadmienić, że uzyskano również dane o liczbie uczestników programów realizowanych w jednostkach penitencjarnych. W 2014 r. było to dodatkowe 4 681 osób, a w 2013 r. – 4 138. Łącznie dawałoby to więc liczbę 8 598 osób uczestniczących w 2014 r. w ww. programach. Dodatkowo gromadzone są obecnie również dane o liczbie uczestników, którzy ukończyli programy korekcyjno-edukacyjne. W 2014 r. było ich łącznie 6 375 (74,1% biorących udział). Warto zwrócić przy tym uwagę, że dużo wyższy stopień realizacji uzyskano w jednostkach penitencjarnych (4 108 z 4 681 osób, czyli 87,8%), niż w warunkach wolnościowych (2 267 z 3 917 osób, czyli 57,9%)¹⁷.

Niniejsze opracowanie dotyczy realizacji programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie, nie uwzględnia więc w analizie innych form pracy ze sprawcami przemocy i udzielanej im pomocy. Warto jednak zasygnalizować rozwój nowej formy oddziaływań, w postaci programów psychologiczno-terapeutycznych dla osób stosujących przemoc w rodzinie zmierzających do zmiany wzorców zachowań. Pomimo, że w 2014 r. nie przeznaczono jeszcze na ich realizację środków finansowych w budżecie państwa (dofinansowanie takie rozpocznie się dopiero w 2017 r.), to samorzady gminne i powiatowe rozpoczęły już 164 edycje ww. programów, do których przystąpiło łącznie 1 610 osób (376 kobiet i 1 234 mężczyzn) i ukończyło je 999 osób (225 kobiet i 774 mężczyzn)¹⁸. Tym samym więc zaczynają stanowić one realną alternatywę dla programów korekcyjno-edukacyjnych, szczególnie dla sprawców niekaranych sądownie.

---

¹⁶ Od 16.11.2015 r. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.

¹⁷ Tamże, s. 132-142.

¹⁸ Tamże, s. 148.

Programy korekcyjno-edukacyjne dla sprawców przemocy były już przedmiotem licznych badań i opracowań naukowych. Największe z nich – „Ogólnopolskie badanie profesjonalistów realizujących programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie” – zostało przeprowadzone w 2011 roku na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. Informacje o tym badaniu rozesłano do 217 podmiotów, które, zgodnie z informacjami przekazanymi przez MPiPS, realizowały w 2010 roku programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie. Ostatecznie badanie zostało zrealizowane na próbie 119 podmiotów, z każdego z nich na pytania ankiety odpowiadał jeden specjalista prowadzący ww. programy. 59 z tych placówek (50%) były to Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie, 28 (24%) – Centra Interwencji Kryzysowej, 11 (9%) – Specjalistyczne Ośrodki Wsparcia, a 10 (8%) – Ośrodki Pomocy Społecznej. Ostatnie 11 podmiotów (9%) należało do innych niż wymienione kategorii.

Prowadzący programy to najczęściej kobiety (71%) i osoby w wieku 30-49 (67%). Co ciekawe, pomimo formalnego wymogu określonego w r.s.p.u. posiadania przez nich wyższego wykształcenia, legitymowało się nim jedynie 62% ankietowanych. 38% programów objętych badaniem było opartych na założeniach modelu Duluth (z czego 21% to program Partner, a 4% program Stop), 24% było prowadzone ściśle według modelu Duluth, a 52% według innych, najczęściej autorskich scenariuszy (w tym 9% to Trening Zastępowania Agresji ART). 96% programów wykorzystywało formę zajęć grupowych i indywidualnych, a 4% opierało się jedynie na zajęciach indywidualnych. Liczba pracowników prowadzących programy w każdym z podmiotów wahała się od 1 do 18, a najczęściej (50%) były to 2 osoby. Liczba uczestników (w 2010 r.) w każdej placówce wynosiła zaś od 1 do 187 osób, najczęściej (57%) nie przekraczała 20 osób. Programy te trwały od 1 do 15 miesięcy, w połowie przypadków zaś od 3 do 4 miesięcy. Spotkania dla uczestników odbywały się zwykle (69%) raz w tygodniu. Liczebność grup wynosiła od 2 do 20 osób, najczęściej zaś (53%) od 6 do 10 uczestników. Uczestnikami byli głównie mężczyźni. Co ciekawe, wg wiedzy prowadzących, w większości zgłaszali się oni do programów dobrowolnie (54%), skierowani przez instytucje stanowili zaś tylko 34%. Połowa uczestników tych programów była uprzednio karana z art. 207 k.k., a kolejne 27% za inne przestępstwo. 48% uczestników było przed rozpoczęciem programu objętych dozorem kuratora.

W 87% placówek analizowano efektywność realizowanych programów, najczęściej przez takie formy monitoringu, jak kontakt z rodzinami uczestników, instytucjami pomocy społecznej, kuratorami i Policją. Zwykle (55%) monitoring ten trwał rok po zakończeniu oddziaływań.

Wg prowadzących, realizowane przez nich programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych są skuteczne. Za efektywniejsze uznawali oni swoje autorskie programy, nieoparte na modelu Duluth (96% wskazań na skuteczność programu), niż te zgodne z metodologią Duluth (86%). Jako czynniki, które mogłyby poprawić efektywność programu, wskazywano: dłuższy czas jego trwania i nakaz uczestnictwa w nim¹⁹.

Również Michał Lewoc podkreśla dużą skuteczność programów korekcyjno-edukacyjnych, mierzoną brakiem powrotu do zachowań przemocowych, szczególnie w odniesieniu do sprawców skazywanych przez sądy po raz pierwszy²⁰. W kontekście efektywności programu i całej interwencji wobec sprawcy przemocy, interesujący jest również czas oczekiwania na jego rozpoczęcie od chwili zgłoszenia się skazanego lub przesłania orzeczenia sądu. Według danych Ministerstwa Sprawiedliwości w 2012 roku kształtował się on następująco: w 50% przypadków nie przekroczył miesiąca, w 17% spraw trwał od miesiąca do 3 miesięcy, w kolejnych 16% przekraczał 3, ale nie przekraczał 6 miesięcy, a w pozostałych trwał ponad pół roku²¹.

Z omówionym wyżej badaniem połączona była również „Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: badanie uczestników programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych”. To badanie przeprowadzone zostało metodą ankiety papierowej (PAPI), na grupie uczestników 119 programów korekcyjno-edukacyjnych objętych „Ogólnopolskim badaniem profesjonalistów realizujących programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie”.

---

¹⁹ *Ogólnopolskie badanie profesjonalistów realizujących programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie*, Raport z badania zrealizowanego przez MillwardBrown SMG/KRC dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej - ogólnopolska diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie (2011 r.), https://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/public/1_NOWA%20STRONA/Przemoc%20w%20rodzinie/dane%20statystyczne/4%20RAPORT_PRZEMOC_W_RODZINIE_PROFESJONALISC_I_FIN.pdf, s. 5-25.

²⁰ M. Lewoc, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie...*, s. 55.

²¹ Tamże, s. 59-60.

Próba badanych liczyła tu 360 sprawców przemocy w rodzinie. Ankiety do wypełnienia przekazywały im osoby prowadzące program. 327 ankietowanych (91%) stanowili mężczyźni, zaś jedynie 32 kobiety (1 osoba nie podała płci). Były to głównie osoby w wieku 31-50 lat, o wykształceniu zasadniczym zawodowym, mieszkające w miastach, pracujące stale lub dorywczo i oceniające swoją sytuację materialną jako trudną. Za główne czynniki warunkujące stosowanie przez nich przemocy uważali: alkohol, złe zachowania partnera, nieposłuszeństwo dzieci, ogólne złe samopoczucie sprawcy, zdradę partnera lub podejrzenie o nią i niepodporządkowanie się kogoś z rodziny²². Charakterystyczne jest, że wszystkie te „przyczyny”, są bardzo „przemocowe”, czyli charakterystyczne dla „przemocowego” myślenia sprawców o samym sobie, innych i swoich relacjach.

Dosyć zgodnie z wiedzą prowadzących programy, ponad połowa uczestników (54%) podawała, że była przed przystąpieniem do programu karana z artykułu 207 k.k. 41% sprawców było karanych za popełnienie innego przestępstwa. Sami sprawcy odbierali również problem przemocy domowej jako występujący coraz częściej w ostatnim czasie (57% wskazań), jedynie 11% badanych twierdziło, że problem ten jest coraz rzadszy. Z odpowiedzi udzielanych na pytania ankiety przez uczestników programów korekcyjno-edukacyjnych nie można niestety wywnioskować, jaki procent z nich samodzielnie zdecydował się na uczestnictwo. 30% uczestniczyło w programie na podstawie orzeczenia sądu, pozostałym zaś oddziaływanie takie zostało przez kogoś zaproponowane lub byli przez kogoś do niego zachęceni (kuratorów, pracowników PCPR, członków rodziny czy pracowników socjalnych)²³.

Ważne badanie analizowanej tu problematyki przeprowadziła w 2011 r. w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości Magdalena Budyn-Kulik. W pierwszej kolejności dokonała ona analizy akt sądowych dotyczących 105 sprawców skazanych w 2010 r. z art. 207 k.k., na których nałożono obowiązek uczestnictwa w programach korekcyjno-edukacyjnych na podstawie art. 72 § 1 pkt. 6a k.k. 102 z nich było mężczyznami, 44

---

²² *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: badanie uczestników programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych*, Raport z badania zrealizowanego przez MillwardBrown SMG/KRC dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej - ogólnopolska diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie (2011 r.), http://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/Przemoc%20w%20rodzini_e/dane%20statystyczne/5%20RAPORT_PRZEMOC_W_RODZINIE_SPRAWCY_OGOLNOPOLSKIE_FIN.pdf, s. 4-13

²³ Tamże, s. 15-29.

było już wcześniej karanych. Większość (89 osób) w czasie czynu była pod wpływem alkoholu, u podobnej liczby sprawców stwierdzono także symptomy mogące świadczyć o uzależnieniu od alkoholu. Żaden z nich nie został skazany na karę bezwzględnego pozbawienia wolności, 101 sprawców otrzymało karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania, a 4 – karę ograniczenia wolności²⁴. Drugim etapem tej analizy było badanie ankietowe skierowane do placówek prowadzących programy korekcyjno-edukacyjne dla sprawców przemocy. Ankietę wysłano do wszystkich 236 ośrodków wymienionych w 2011 roku na stronach internetowych Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej jako realizatorzy ww. programów. Z odpowiedzi uzyskanych ze 101 wypełnionych ankiet wynikało, że w 2010 roku w programach realizowanych w tych placówkach uczestniczyło łącznie 1 645 osób. Spośród nich jedynie 287 było skazanych z art. 207 k.k. Większość zbadanych ośrodków stosowała zmodyfikowany program Duluth (43 placówki), kolejne 24 oryginalny program Duluth, 30 własne autorskie programy, a 4 nie podały stosownych informacji²⁵.

Ciekawym wynikiem zakończyło się badanie ankietowe 100 sprawców przemocy uczestniczących w programach korekcyjno-edukacyjnych w województwie śląskim, przeprowadzone przez Justynę Czerwińską. Na podstawie udzielanych odpowiedzi zaproponowała ona typologię sprawców przemocy, wyróżniając trzy typy: „refleksyjny”, „świadomy czynów – nie przejmujący odpowiedzialności” i „zaprzeczający”. Dla typu pierwszego – „refleksyjnego” (1/4 badanych) – powodem wzięcia udziału w programie była ich własna przemoc, chęć zmiany, zwiększenie wiedzy i samoświadomości. Wyrażają oni żal za swoje zachowania i nadzieję na zmianę. Drugi typ to największa grupa – 57% badanych – „świadomy czynów – nie przejmujący odpowiedzialności”. Przyczyny rozpoczęcia programu upatrują w czynnikach zewnętrznych – rodzinie i instytucjach, ale przyznają, że stosowali przemoc. Mają mniejszą motywację do kontynuowania programu i większe ryzyko nieosiągnięcia planowanych zmian. Typ trzeci – „zaprzeczający”, to 18% badanych. Całkowicie zaprzeczają oni stosowaniu przemocy. Swoją rolę w programie wyjaśniają takimi czynnikami, jak zmowa czy niesprawiedliwość. Twierdzą, że nie

---

²⁴ M. Budyn-Kulik, *Oddziaływanie na sprawców przemocy w rodzinie przez sądy poprzez nakładanie obowiązku uczestnictwa w programach korekcyjno-edukacyjnych*, Warszawa 2012, http://www.iws.org.pl/pliki/files/IWS_Budyn-Kulik%20M_Programy%20eduk.pdf, s. 16-17.

²⁵ Tamże, s. 27-28.

mają żadnego problemu, są normalni. Tym samym mają najmniejszą motywację do udziału w zajęciach i najmniejszą szansę na zmianę²⁶.

Warto również odnotować interesujące opisy samego przebiegu indywidualnych i grupowych spotkań, mających miejsce w ramach programów korekcyjno-edukacyjnych. Swoje spostrzeżenia z przeprowadzonych w Areszcie Śledczym w Lublinie trzech edycji programu opisali, przykładowo, Dorota Bekiesz i Paweł Fijałkowski. Warte uwagi jest szczególnie wnikliwe przedstawienie postaw wyrażanych przez poszczególnych uczestników w chwili rozpoczęcia spotkań i zmian jakie dokonują się w nich w trakcie programu²⁷.

Kończąc ten krótki przegląd prowadzonych uprzednio badań programów korekcyjno-edukacyjnych należy również zwrócić uwagę na inne analizy realizowane w ramach projektu Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości *„Rzeczywistość i perspektywy stosowania w praktyce polskiego wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych obowiązku probacyjnego w postaci uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych (art. 72 par. 1 pkt 6b k.k.)”*, a szczególnie badania dotyczące efektywności programów w zakładach karnych²⁸.

---

²⁶ J. Czerwińska, *Naprawić czy skorygować? Programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie w woj. śląskim*, „Niebieska Linia” 2015 nr 4, s. 26.

²⁷ Por. D. Bekiesz, P. Fijałkowski, *Nikt nam nie powiedział, że to przemoc...*, „Niebieska Linia” 2014 nr 5, s. 1-3.

²⁸ Por. K. Drapała, A. Więcek-Durańska, D. Wójcik, *Ewaluacja programu Treningu Zastępowania Agresji ART i programu Korekcyjno-Edukacyjnego Duluth. Raport z badań empirycznych*, Warszawa 2016, <http://www.iws.org.pl/> (w opracowaniu redakcyjnym).

2. Metodologia badania

Jak już sygnalizowano na wstępie, niniejszy raport opisuje wyniki badania ankietowego skierowanego do wszystkich podmiotów realizujących w Polsce programy korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie. Głównym celem badania był szczegółowy opis sposobu prowadzenia tych programów, charakterystyka ich uczestników i prowadzących oraz przedstawienie opinii tych ostatnich na efektywność i możliwe kierunki rozwoju tej formy przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Dla realizacji tego zadania podjęto decyzję o wysłaniu ankiet do wszystkich możliwych do zidentyfikowania podmiotów realizujących w Polsce, w roku 2014 i w latach poprzednich ww. programy. Punktem wyjścia dla stworzenia takiej listy placówek były zestawienia publikowane przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej o placówkach realizujących je w danym roku. Zestawienia te uzupełniono następnie o listy placówek gromadzone i publikowane na stronach internetowych sądów okręgowych oraz dane adresowe dostępne w Internecie. Do pewnej liczby podmiotów, nieobecnych w wyżej wymienionych zestawieniach, udało się także dotrzeć dzięki osobistym kontaktom badaczy z realizatorami projektów, instytucjami koordynującymi i kierującymi do programów. Ostatecznie udało się w ten sposób stworzyć listę 402 podmiotów, do których wysłano pismo z prośbą o wypełnienie i odesłanie do Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości załączonej ankiety. Otrzymano 212 wypełnionych ankiet (stopa realizacji 52,7%), 12 kolejnych odpowiedzi od placówek zawierało informację, że, pomimo obecności na liście realizatorów programów korekcyjno-edukacyjnych, nie prowadzili oni jeszcze ani jednej edycji ww. programu. Siedem zidentyfikowanych adresów okazało się błędnych, wysłane pod nie ankiety zostały zwrócone z pocztową adnotacją „adresat nieznanym” lub „adresat wyprowadził się”, a prawidłowych adresów nie udało się ustalić. Tym samym zaś przeprowadzone badanie należy uznać za największe i najbardziej aktualne z realizowanych dotychczas tego typu w Polsce (przytaczane wcześniej „Ogólnopolskie badanie profesjonalistów realizujących programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie” objęło 119 podmiotów, a badanie M. Budyn-Kulik 101). Badaniem objęto programy realizowane we wszystkich województwach. Najmniej – po 7 programów – pochodziło z województw opolskiego, pomorskiego i świętokrzyskiego, najwięcej – ze śląskiego (25) oraz warmińsko-mazurskiego

i wielkopolskiego (po 21). Placówki realizujące mieściły się na terenie 187 powiatów, co stanowi prawie połowę wszystkich powiatów w Polsce.

W badaniu wykorzystano tradycyjną technikę ankiety pocztowej. Pozwoliła ona zapewnić respondentom stosunkowo wysoki stopień anonimowości i dostosowanie do ich indywidualnych potrzeb odnośnie do czasu i miejsca wypełniania ankiety. Zwiększało to rzetelność uzyskanych odpowiedzi i dokładność podawanych danych oraz zmniejszało ryzyko odmowy wzięcia udziału w badaniu. Zastosowana ankieta składała się z wprowadzenia i 6 części: podstawowe informacje, uczestnicy ogółem, uczestnicy w 2014 r., charakterystyka realizowanego programu, prowadzący program oraz ocena efektywności programu. Pełny kwestionariusz ankiety został dołączony w aneksie.

Na podstawie wszystkich uzyskanych w ankietach odpowiedzi stworzono szczegółową bazę danych, która została następnie poddana weryfikacji logicznej i analizie statystycznej w programie SPSS. Wyniki tych analiz zostaną zaprezentowane w kolejnych punktach opracowania.

3. Wyniki badania

Niniejsza część opracowania została podzielona na pięć głównych punktów, prezentujących odpowiedzi uzyskane na pytania pogrupowane w kolejnych częściach zastosowanego kwestionariusza ankiety.

3.1. Placówki

Z realizowanych wcześniej badań i danych Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej wynika, że programy korekcyjno-edukacyjne dla sprawców przemocy w rodzinie w warunkach wolnościowych realizują: Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie, Ośrodki Interwencji Kryzysowej, Miejskie Ośrodki Pomocy Rodzinie, Miejskie Ośrodki Pomocy Społecznej, Specjalistyczne Ośrodki Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie oraz organizacje pozarządowe. Niniejsze badanie objęło analogiczny katalog placówek, a szczegółowa analiza dotyczyła ich źródeł finansowania i źródeł finansowania realizacji ww. programów. Najczęściej programy te realizowały jednostki utrzymywane z budżetów gmin (np. MOPS, GOPS), powiatów (PCPR) i województw (74% – por. Tabela 1), dużo rzadziej były to placówki finansowane bezpośrednio z budżetu państwa (np. Specjalistyczne Ośrodki Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie) i organizacje pozarządowe. Najrzadziej zaś zadania te podejmowały zakłady opieki zdrowotnej i prywatne firmy.

Tabela 1. Jednostki realizujące programy korekcyjno-edukacyjne dla sprawców przemocy w rodzinie

	n	%
Jednostka publiczna finansowana ze środków samorządu terytorialnego	156	73,6
Jednostka publiczna finansowana z budżetu państwa	26	12,3
Organizacja pozarządowa	18	8,5
Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej (NZOZ)	6	2,8
Osoba prawna (firma)	5	2,4
<i>Brak danych</i>	1	0,5
Ogółem	212	100,0

Realizowane przez wyżej wymienione placówki programy korekcyjno-edukacyjne były finansowane głównie (prawie 80%) z części budżetu państwa, którą dysponuje

Minister Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (por. Tabela 2). Warto odnotować jednak także pozostałe środki tego finansowania (szczególnie środki samorządowe), gdyż programy, dla których jest to wyłączone źródło ich budżetu, całkowicie umykają sprawozdawczości MRPiPS. W pojedynczych przypadkach oddziaływania korekcyjno-edukacyjne dla sprawców przemocy w rodzinie były wykonywane całkowicie wolontarystycznie, a także opłacane z dotacji międzynarodowych czy Narodowego Funduszu Zdrowia.

Tabela 2. Źródło finansowania programu korekcyjno-edukacyjnego dla sprawców przemocy w rodzinie

	n	%
Środki z budżetu państwa (MRPiPS)	169	79,7
Środki z budżetu samorządu terytorialnego	53	25,0
Środki własne placówki	10	4,7
Środki z funduszy zagranicznych lub międzynarodowych	3	1,4
Wolontariat	3	1,4
Narodowy Fundusz Zdrowia	1	0,5
<i>Dane nie sumują się do 100% – możliwy wybór wielokrotny</i>		

3.2. Realizowane programy

Spośród 212 analizowanych programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie 172 (81%) były nadal prowadzone w badanych placówkach w chwili przeprowadzania badania (2015 r.), a realizacja 40 (19%) została już zakończona. Oddziaływania te są zwykle prowadzone w poszczególnych placówkach od przynajmniej kilku, a niekiedy nawet od kilkunastu lat (por. tabela 3). Wśród 40 podmiotów, które z różnych względów nie kontynuują już realizacji oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy, połowa zakończyła tę działalność w roku 2014, a pozostali w latach poprzednich (por. tabela 4).

Tabela 3. Rok rozpoczęcia realizacji programu korekcyjno-edukacyjnego dla sprawców przemocy w rodzinie

	n	%
2002 r.	2	0,9
2004 r.	2	0,9
2005 r.	3	1,4
2006 r.	20	9,4
2007 r.	41	19,3
2008 r.	27	12,7
2009 r.	16	7,5
2010 r.	19	9,0
2011 r.	24	11,3
2012 r.	24	11,3
2013 r.	15	7,1
2014 r.	15	7,1
<i>Brak danych</i>	4	1,9
Ogółem	212	100,0

Tabela 4. Rok zakończenia realizacji programu korekcyjno-edukacyjnego dla sprawców przemocy w rodzinie

	n	%
2008 r.	2	5,0
2009 r.	1	2,5
2010 r.	1	2,5
2011 r.	2	5,0
2012 r.	5	12,5
2013 r.	4	10,0
2014 r.	20	50,0
<i>Brak danych</i>	5	12,5
Ogółem	40	100,0

Realizatorów programów korekcyjno-edukacyjnych zapytano, na jakim modelu teoretycznym oparte są prowadzone przez nich oddziaływania i do jakiego ich typu przynależą. Ponad 1/3 programów była oparta na, omówionym pokrótce w części pierwszej raportu, modelu integracyjnym (por. tabela 5), a niespełna 30% na modelu społeczno-kulturowym. Zdecydowanie rzadsze były oddziaływania prowadzone według podejścia skoncentrowanego na rozwiązaniu, perspektywy systemu

rodzinnego i modelu poznawczo-behawioralnego. W jednym przypadku wskazany został model Porozumienia Bez Przemocy (NVC).

Tabela 5. Model teoretyczny przemocy w rodzinie, na którym oparty jest realizowany program korekcyjno-edukacyjny

	n	%
Model integracyjny	75	35,4
Model społeczno-kulturowy	61	28,8
Model przemocy z perspektywy podejścia skoncentrowanego na rozwiązaniu	32	15,1
Model przemocy z perspektywy systemu rodzinnego	19	9,0
Model poznawczo-behawioralny	9	4,2
Model Porozumienia bez Przemocy (NVC)	1	0,5
<i>Trudno powiedzieć</i>	15	7,1
Ogółem	212	100,0

Z kolei w odpowiedzi na pytanie o nazwę lub rodzaj realizowanego programu prowadzący wskazywali głównie (38% przypadków), że jest on ich autorskim projektem lub autorską modyfikacją innych programów²⁹ (por. tabela 6). Prawie równie częsta była także realizacja programu Duluth (37% przypadków). Zdecydowanie rzadziej wskazywany był zaś program Partner (10% przypadków) oraz inne, takie jak: „Partnerstwo”, „Rodzina”, „Stop-Start”, „Trening Zastępowania Agresji”, „TSR – Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach”³⁰.

Tabela 6. Rodzaj realizowanego programu korekcyjno-edukacyjnego

	n	%
Program autorski	80	37,7
Duluth	78	36,8
Partner	22	10,4
Inny	17	8,0
<i>Brak danych</i>	15	7,1
Ogółem	212	100,0

²⁹ Za programy autorskie uznawano te jednoznacznie w ten sposób określone, a także określone konkretną nazwą (np. „Dialog”, „Dom bez przemocy”, „Masz Wybór”, „Twój Wybór”, „Spokojny dom”, „Bezpieczna Moc”, „Jak żyć bez przemocy?”), gdy nazwa ta wystąpiła w badaniu tylko jeden raz.

³⁰ Dokładniejszą charakterystykę części z tych programów zawarto np. w: K. Drapała, A. Więcek-Durańska, Dobrochna Wójcik, *Ewaluacja programu...*

Podstawowymi formami pracy z uczestnikami programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie, występującymi właściwie we wszystkich przypadkach, są spotkania grupowe i konsultacje indywidualne (por. tabela 7). W około 60-70% przypadków oddziaływania te są uzupełniane o różnego typu prace domowe, rozdawanie materiałów do przeczytania oraz zajęcia warsztatowe. Te ostatnie obejmowały oczywiście głównie treści zawarte w prezentowanych wcześniej wytycznych do tworzenia modelowych programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie (przez co mogą być często nie do końca do odróżnienia od treści przekazywanych podczas spotkań grupowych). Warto jednak zwrócić także uwagę na takie dodatkowe obszary tych oddziaływań, występujące często, jak: komunikacja interpersonalna, asertywność, kontrola i radzenie sobie ze złością oraz emocjami, radzenie sobie ze stresem, porozumienie bez przemocy, uzależnienia oraz elementy treningu zastępowania agresji, treningu interpersonalnego, treningu relaksacji, treningu zarządzania czasem i treningu umiejętności wychowawczych.

Warte odnotowania są również przypadki (10-14%) stosowania *stricte* terapeutycznych (tak indywidualnych, jak i grupowych) oddziaływań na uczestników programów korekcyjno-edukacyjnych.

Do kategorii wspólnych działań uczestników należały takie, jak: wyjścia do teatru, na basen, wspólne zajęcia sportowe i wyjazdy integracyjne. Na inne formy pracy i oddziaływań składały się zaś, między innymi: wypełnianie i analizowanie różnego typu kwestionariuszy i ankiet, konsultacje w sprawie uzależnień, psychiatryczne i prawne oraz psychologiczne i terapeutyczne wsparcie dla członków rodzin uczestników programu.

Tabela 7. Formy oddziaływania wykorzystywane w ramach programów korekcyjno-edukacyjnych

	n	%
Spotkania grupowe	201	94,8
Konsultacje indywidualne	200	94,3
Prace domowe dla uczestników	149	70,3
Rozdawane materiały do samodzielnego zapoznania się /przeczytania	147	69,3
Oddziaływania edukacyjne /warsztaty	128	60,4
Oglądanie filmów	95	44,8
Indywidualne sesje terapeutyczne	30	14,2
Grupowe sesje terapeutyczne	21	9,9
Wspólne działania	5	2,4
Inne	8	3,8
<i>Dane nie sumują się do 100% – możliwy wybór wielokrotny</i>		

Najbardziej typowy program korekcyjno-edukacyjny dla sprawców przemocy w rodzinie zakłada 60 godzin pracy w grupie i 2 lub 3 godziny konsultacji indywidualnych. Od tego modelu występują jednak czasem odstępstwa. W pojedynczych przypadkach cały program opierał się wyłącznie na pracy indywidualnej z uczestnikami (nawet do 100 godzin tego typu oddziaływań na uczestnika).

Biorąc pod uwagę łączną liczbę godzin przewidzianych w programie na oddziaływania grupowe i indywidualne dla każdego uczestnika można wskazać 35 placówek (16,5%), które realizowały programy w niepełnej, zalecanej liczbie godzin (poniżej 60 h). Większość ściśle wypełnia jednak te zalecenia, gdyż 140 (66%) przewiduje od 60 do 72 godzin oddziaływań, a 25 (11,8%) nawet dużo ponad 72 godziny (por. tabela 8).

Tabela 8. Liczba godzin oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych (grupowych i indywidualnych) przewidzianych w programie na każdego uczestnika

	n	%
Od 10 do 58 godzin	35	16,5
Od 60 do 72 godzin	140	66,0
Od 73 do 142 godzin	25	11,8
<i>Brak danych</i>	12	5,7
Ogółem	40	100,0

W organizowanych w ramach programów pojedynczych spotkaniach grupowych przeciętnie brało udział około 7-8 osób, co wydaje się być optymalną liczbą uczestników w tej formie pracy (choć należy podnieść, że niższą niż zalecana w przywoływanych wcześniej wytycznych). Liczba ta potrafi się jednak bardzo różnić w poszczególnych programach – od 2, aż do 22 osób – w ramach jednej grupy.

Spotkania grupowe są, jak już podkreślano, podstawową formą pracy w ramach programów korekcyjno-edukacyjnych. O programach tych mówi się nawet często po prostu – grupy korekcyjno-edukacyjne. Każde tworzenie się grupy i interakcje między jej członkami są pewnymi psychologiczno-społecznymi procesami, które odgrywają kluczową rolę w zmianie przekonań, postaw i zachowań sprawców przemocy. Zaś samej organizacji grupy, temu, czy w jej skład wchodzi tylko osoby tej samej płci czy nie, czy w trakcie jej spotkań mogą dochodzić nowi członkowie lub jak często mają odbywać się spotkania, w różnych programach nadaje się różne znaczenia. Nie można również w tym kontekście zapominać o zwykłych aspektach logistycznych funkcjonowania każdej z placówek – np. liczbie kandydatów, dostępności sal, itp.

Generalnie rzecz biorąc w programach opartych na społeczno-kulturowym modelu przemocy dużą wagę przykładają się do faktu, że „przemoc ma płeć”, a więc, że w przeważającej mierze sprawcami przemocy są mężczyźni, a ofiarami kobiety. Tym samym zaś w tego rodzaju programach tworzy się grupy wyłącznie męskie. Inne modele mogą zaś odwrotnie – jako bardziej efektywne – preferować grupy mieszane. Analizowane w tym badaniu programy tworzyły najczęściej (44%) grupy wyłącznie męskie (por. tabela 9), jednak grupy mieszane były tylko nieznacznie rzadsze (41%). Po około 10 przypadków stanowiły programy, w których tworzone osobne grupy dla kobiet i mężczyzn oraz zarówno grupy mieszane, jak i osobne.

Tabela 9. Rodzaje grup w ramach programu korekcyjno-edukacyjnego (płeć)

	n	%
Grupy wyłącznie dla mężczyzn	93	43,9
Mieszane grupy dla kobiet i mężczyzn	87	41,0
Osobne grupy dla kobiet i mężczyzn	12	5,7
Zarówno mieszane, jak i osobne grupy dla kobiet i mężczyzn	10	4,7
Tylko oddziaływania indywidualne	4	1,9
<i>Brak danych</i>	6	2,8
Ogółem	212	100,0

Z kolei odnośnie do możliwości dołączania nowych członków także w trakcie trwania programu – w ponad połowie przypadków nie jest ona praktykowana (por. tabela 10). 49% analizowanych placówek tworzy wyłącznie grupy zamknięte, a kolejne 6% zamyka możliwość dołączenia do grupy po początkowym (zwykle około miesięcznym) okresie jej formowania. Jednak patrząc na to z drugiej strony, prawie 40% grup pozostaje otwartymi przez cały czas trwania programu, co jest najprawdopodobniej związane z częstymi rezygnacjami uczestników i koniecznością ich rotacji.

Tabela 10. Rodzaje grup w ramach programu korekcyjno-edukacyjnego (otwarte/zamknięte)

	n	%
Grupy zamknięte	104	49,1
Grupy otwarte	83	39,1
Grupy otwarte w początkowym okresie (ok. 2-4 zajęć) – potem zamknięte	12	5,7
Zarówno otwarte, jak i zamknięte grupy	2	0,9
Tylko oddziaływania indywidualne	4	1,9
<i>Brak danych</i>	6	2,8
Ogółem	212	100,0

Spotkania grupowe w analizowanych programach najczęściej odbywały się co tydzień (75,5% wskazań – por. tabela 11), a jedynie w trzech przypadkach rzadziej (raz na dwa tygodnie). Warto również odnotować, że w około 20% programów grupy spotykały się częściej niż raz w tygodniu. W pojedynczych przypadkach organizacja programu zakładała pewne odstępstwa od takiego standardowego układu, np. dodatkowe warsztaty całonocne w sobotę lub w niedzielę. Częstość konsultacji indywidualnych jest zaś zwykle dostosowywana do możliwości prowadzących i uczestników.

Tabela 11. Częstość spotkań grupowych

	n	%
Trzy razy w tygodniu i częściej	3	1,4
Dwa razy w tygodniu	24	11,3
Raz lub dwa razy w tygodniu	12	5,7
Raz w tygodniu	160	75,5
Raz na dwa tygodnie	3	1,4
Tylko oddziaływania indywidualne	4	1,9
<i>Brak danych</i>	6	2,8
Ogółem	212	100,0

Przed przyjęciem nowego uczestnika do programu prowadzący przeprowadzają szereg różnych czynności (por. tabela 12). Najczęściej, na wstępnych konsultacjach, dokonują oni rozeznania w sytuacji rodzinnej uczestnika (86% przypadków), podpisują z nim kontrakt (83%), diagnozują uzależnienia (79%) i stosowaną przemoc (78%). W połowie programów ma miejsce także szczegółowa diagnoza osobowości i stanu psychicznego kandydatów oraz obowiązek przyznania się przez nich do stosowania przemocy. W pojedynczych przypadkach prowadzący wymagali także spełnienia innych warunków, takich jak wypełnienia ankiety ewaluacyjnej, zawarcia ustnego kontraktu, podjęcia terapii uzależnień, czy też wyrażenia zgody na przetwarzanie danych osobowych.

Tabela 12. Czynności podejmowane przed przystąpieniem do programu

	n	%
Wstępne rozeznanie w sytuacji rodzinnej uczestnika	183	86,3
Podpisanie kontraktu	176	83,0
Weryfikacja w kwestii uzależnienia od alkoholu i/lub narkotyków	167	78,8
Diagnoza stosowanej przemocy	166	78,3
Diagnoza osobowości i/lub stanu psychicznego	106	50,0
Obowiązek przyznania się przez uczestnika do stosowania przemocy	105	49,5
Inne	8	3,8
<i>Dane nie sumują się do 100% – możliwy wybór wielokrotny</i>		

Uzależnienie od alkoholu lub narkotyków, a także występowanie różnego typu zaburzeń psychicznych u uczestników programu, mogą stanowić istotną przeszkodę w efektywnym prowadzeniu wobec nich oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych oraz

mogą mocno zakłócać procesy grupowe i pracę całej grupy. Z drugiej jednak strony faktem jest, że problem przemocy w rodzinie często współwystępuje z problemem uzależnienia sprawcy lub jego mniej lub bardziej poważnych zaburzeń psychicznego funkcjonowania. Tym samym zaś różne placówki i różni prowadzący mogli wypracować całkiem odmienne podejścia do tych problemów. W ankiecie zapytano prowadzących programy korekcyjno-edukacyjne dla sprawców przemocy o stosowaną przez nich w tym zakresie praktykę. Zarówno odnośnie do uzależnień, jak i zaburzeń psychicznych założono możliwość pewnej gradacji – od postawy całkowicie wykluczającej, do całkowicie otwartej. W przypadku problemu uzależnienia od alkoholu lub narkotyków postawy prowadzących należy uznać za zdecydowanie bardziej otwarte niż w przypadku zaburzeń psychicznych. Jedynie 8 na rozpatrywane 212 programów (3,8%) z założenia nie przyjmuje osób uzależnionych (por. tabela 13). Analogiczną odpowiedź na drugie pytanie – „Do programu nie są przyjmowane osoby z zaburzeniami psychicznymi” – podało zaś już 77 prowadzących (36% - por. tabela 14). Najczęstszą odpowiedzią na oba pytania była warunkowa zgoda na udział („W programie mogą uczestniczyć również osoby aktualnie uczestniczące w terapii uzależnienia lub z zaleceniem terapii” – 66% wskazań oraz „Mogą uczestniczyć również osoby chore psychicznie i z zaburzeniami psychicznymi, których stan lub proces leczenia umożliwia udział w programie” – 46% wskazań). O ile padły pojedyncze odpowiedzi, że w oddziaływaniach mogą brać udział także uzależnieni nie utrzymujący abstynencji, to charakterystyczne jest, że odpowiedź – „W programie mogą uczestniczyć również osoby chore psychicznie i z zaburzeniami psychicznymi, bez względu na ich stan” – nie padła ani razu.

Tabela 13. Czy osoby uzależnione od alkoholu lub narkotyków mogą uczestniczyć w programie?

	n	%
Nie są przyjmowane osoby uzależnione	8	3,8
Mogą uczestniczyć osoby po terapii uzależnień i utrzymujące abstynencje	55	25,9
Mogą uczestniczyć również osoby aktualnie uczestniczące w terapii uzależnienia lub z zaleceniem terapii	140	66,0
Mogą uczestniczyć również osoby uzależnione nie utrzymujące abstynencji	5	2,4
<i>Brak danych</i>	4	1,9
Ogółem	212	100,0

Tabela 14. Czy osoby z zaburzeniami psychicznymi mogą uczestniczyć w programie?

	n	%
Nie są przyjmowane osoby z zaburzeniami psychicznymi	77	36,3
Nie są przyjmowane jedynie osoby chore psychicznie	32	15,1
Mogą uczestniczyć również osoby chore psychicznie i z zaburzeniami psychicznymi, których stan lub proces leczenia umożliwia udział w programie	97	45,8
Nie było takiego przypadku	2	,9
<i>Brak danych</i>	4	1,9
Ogółem	212	100,0

Ostatnimi dwiema kwestiami, o które pytano w ankiecie odnośnie do samej organizacji programu korekcyjno-edukacyjnego, były: reakcje prowadzących na informację, że uczestnik nadal stosuje przemoc oraz sytuacje, w których możliwe jest usunięcie uczestnika z programu. W przypadku pierwszego problemu najczęstszymi reakcjami są: zaproszenie uczestnika na indywidualne konsultacje (65% wskazań – por. tabela 15) oraz przeprowadzenie rozmowy ostrzegawczej (56%). Zawiadamianie odpowiednich służb o takiej sytuacji ma miejsce w 42% placówek, a automatyczne wykluczanie z programu w jedynie w 18% z nich. Wśród odpowiedzi „inne” znalazły się głównie konstruktywne rozwiązania, takie jak np. analiza problemu w grupie. Kilka z tych otwartych odpowiedzi sugerowało, że prowadzący nie spotkali się dotychczas z taką sytuacją lub że przynajmniej takie informacje do nich nie docierały. Warto również przytoczyć ważną uwagę jednego z realizatorów: „zazwyczaj nie mamy takich informacji, ale gdyby taka sytuacja miała miejsce nie jest to dla nas powód do zaprzestania wobec niej oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych; nie jesteśmy w kontakcie z rodziną uczestników programu, odpowiednie służby monitorują sytuację rodziny (kuratorzy, dzielnicowi, pracownicy socjalni), w przypadku gdy nadal jest stosowana przemoc nawet powinni wszcząć odpowiednie kroki prawne”.

Z kolei odnośnie do możliwości wykluczenia uczestnika z programu, prowadzący zwracali uwagę na dwie główne przyczyny – nadużywanie alkoholu lub narkotyków (63% wskazań – por. tabela 16) oraz opuszczanie zajęć (54%). Co ciekawe, na to pytanie padło zdecydowanie więcej odpowiedzi sugerujących możliwość usunięcia z programu uczestnika, który wrócił do stosowania przemocy (37%), niż analogicznych odpowiedzi na pytanie o reakcje prowadzących na taki powrót do zachowań przemocowych (por. tabela 15). W 14% placówek nie ma praktyki

wykluczania z programu. Odpowiedzi „inne” dotyczyły zaś takich sytuacji, jak: rażące naruszanie normy współżycia społecznego, nie podejmowanie współpracy przez uczestnika, przychodzenie na zajęcia pod wpływem środków psychoaktywnych, łamanie zasad kontraktu, uchylanie się od udziału w programie. Warto jeszcze dodać, że usunięcie uczestnika z programu w przypadku opuszczania przez niego zajęć następowało zwykle po około 3-4 nieusprawiedliwionych nieobecnościach.

Tabela 15. Reakcje prowadzących na informację, że uczestnik nadal stosuje przemoc

	n	%
Zaproszenie uczestnika na indywidualne konsultacje/sesje	137	64,6
Przeprowadzenie rozmowy ostrzegawczej	118	55,7
Zawiadomienie policji, sądu, kuratora, OPS, PCPR, itp.	88	41,5
Wykluczenie uczestnika z programu	37	17,5
Przenoszenie uczestnika do innej grupy	2	,9
Inne	29	13,7
<i>Dane nie sumują się do 100% – możliwy wybór wielokrotny</i>		

Tabela 16. Kiedy możliwe jest usunięcie uczestnika z programu lub grupy

	n	%
Tak, gdy uczestnik zaczął nadużywać alkoholu lub narkotyków	133	62,7
Tak, gdy uczestnik opuszcza zajęcia	114	53,8
Tak, gdy uczestnik wrócił do stosowania przemocy	79	37,3
Tak, gdy uczestnik nie robi postępów	12	5,7
Tak, w innym przypadku	26	12,3
Nie, nie ma takiej praktyki	30	14,2
<i>Dane nie sumują się do 100% – możliwy wybór wielokrotny</i>		

3.3. Uczestnicy

Na pytanie o liczbę uczestników, którzy wzięli udział w oddziaływaniach prowadzonych przez uwzględnione w badaniu placówki przez cały dotychczasowy okres ich pracy, odpowiedziało 204 z 212 podmiotów. Podały one ogólną liczbę 18 825 sprawców przemocy objętych programami. Średnio każda placówka przyjęła 92 osoby, przy czym zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi jednostkami było bardzo duże – największa miała aż 626 uczestników, a najmniejsza jedynie czterech.

Z danych podawanych przez prowadzących programy korekcyjno-edukacyjne wynika, że najczęściej zgłaszają się do nich osoby bez nałożonego sądownie obowiązku uczestnictwa w takich oddziaływaniach (jedynie łącznie 3 054 osoby – czyli 16,2% - stanowili ci, na których sąd taki obowiązek nałożył).

Spośród wskazywanych wyżej 18 825 sprawców przemocy, którzy brali udział w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych prowadzonych przez uwzględnione w badaniu placówki, łącznie ukończyło je 10 409 osób, czyli 55,3%. Procent ten wahał się w poszczególnych ośrodkach w pełnym wymiarze – od 0 do 100.

Bardziej szczegółowe informacje zebrano o uczestnikach biorących udział w programach korekcyjno-edukacyjnych w roku 2014 (lub w pojedynczych przypadkach innym, ostatnim roku prowadzenia oddziaływań). Jak już nadmieniano w części pierwszej niniejszego opracowania, w roku tym, według danych Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w „wolnościowych” programach korekcyjno-edukacyjnych realizowanych w 240 placówkach, wzięło udział ogółem 3 917 osób. Prowadzący z 212 objętych badaniem ośrodków podali zaś, że łącznie zgłosiło się do nich w 2014 r. niewiele mniej sprawców, bowiem 3 437. Średnio rocznie placówki te przyjmowały około 18 uczestników, najwięcej zaś – 119.

W roku poddanym szczegółowej analizie, według wiedzy prowadzących, łącznie 766 uczestników zostało zobowiązanych przez sądy do udziału w programach korekcyjno-edukacyjnych. Przytaczane w części pierwszej raportu dane o ogólnej liczbie sprawców przemocy w rodzinie, wobec których orzeczono w 2014 r. obowiązek uczestnictwa w wyżej wymienionych programach i wobec których obowiązki te podlegały wykonywaniu były, istotnie wyższe (odpowiednio 1 260 osób i 1 741 obowiązków). Różnica ta może sugerować, że, zgodnie z informacjami podawanymi w części drugiej opracowania, niniejszym badaniem objęto jedynie nieco ponad połowę wszystkich prowadzonych w Polsce programów korekcyjno-edukacyjnych i dane o tych programach gromadzone przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej są zdecydowanie niepełne. Gwoli uzupełnienia warto jeszcze dodać, że większość uczestników kierowanych przez sądy było skazywanych z art. 207 k.k. (dokładnie 707 z 766 osób, czyli 92%). Pozostali byli skazywani m.in. za spowodowanie uszczerbku na zdrowiu, groźby karalne, a także przestępstwa niealimentacji czy prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu. Połowa uczestników

(1 699) miała, według prowadzących, założone „Niebieskie Karty”. Na ogólną liczbę 3 437 uczestników w 2014 roku programy ukończyły 1 832 osoby (53%). Innymi miarami efektywności programu mogą być również informacje o tym, ilu z jego uczestników wróciło do stosowania przemocy oraz ilu zostało z niego wykluczonych decyzją realizatorów. Pierwszą z tych informacji, w trakcie prowadzenia programu w 2014 r., prowadzący uzyskali łącznie jedynie odnośnie do 214 uczestników (6% wszystkich objętych oddziaływaniami). Usuniętych z programów w tym samym roku było zaś tylko nieznacznie więcej – łącznie 249 osób, czyli 7%.

Ostatnią interesującą kwestią dotyczącą uczestników zgłaszających się do programu dobrowolnie, było to, skąd uzyskiwali oni wiedzę o prowadzonych oddziaływaniach. Informacja ta może być szczególnie istotna dla placówek borykających się z problemem zebrania wystarczającej liczby chętnych do uruchomienia i prowadzenia programu. Najczęstszym źródłem takich informacji (według wiedzy prowadzących) był Ośrodek Pomocy Społecznej (62% wskazań – por. tabela 17) i kurator sądowy (58%). Rzadziej zaś informacji tych udzielały PCPR (32%) czy Policja (22%). Samodzielne poszukiwania uczestników były wskazywane w 9% przypadków.

Tabela 17. Jak uczestnicy dowiadywali się o programie?

	n	%
Informacja z Ośrodka Pomocy Społecznej	131	61,8
Informacja od kuratora	122	57,5
Informacja z Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie	67	31,6
Informacja od Policji (np. Dzielnicowego)	46	21,7
Informacja z Ośrodka Interwencji Kryzysowej	36	17,0
Samodzielne szukanie informacji przez uczestnika	20	9,4
Informacja od Zespołu Interdyscyplinarnego	16	7,5
Informacja od rodziny, znajomych	13	6,1
Informacja od psychologa lub wychowawcy z Zakładu Karnego	11	5,2
Informacja z poradni leczenia uzależnień	9	4,2
Informacja ze specjalistycznego ośrodka wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie	2	0,9
<i>Dane nie sumują się do 100% – możliwy wybór wielokrotny</i>		

3.4. Prowadzący

W badaniu zebrano też stosunkowo szczegółowe dane o osobach prowadzących analizowane programy korekcyjno-edukacyjne dla sprawców przemocy w rodzinie. W uczestniczących w badaniu 212 placówkach występowało od jednego, aż do 9 prowadzących oddziaływania (średnio 2,3 osoby na placówkę). Łącznie dawało to 481 specjalistów. Ponieważ jednak ankieta zakładała pytania tylko o czterech (pierwszych) prowadzących z każdej placówki, w analizie nie uwzględniono 13 osób, które w największych ośrodkach były tymi piątymi i następnymi.

Najczęstszą formą zatrudnienia prowadzących programy korekcyjno-edukacyjne jest umowa cywilnoprawna (81% - por. tabela 18). Drugą co do częstości występowania kategorią (choć zdecydowanie rzadszą) jest realizacja tych oddziaływań w ramach stosunku pracy (14%). W pojedynczych przypadkach miały zaś miejsce umowy wolontariackie, czy też staże i praktyki.

Tabela 18. Forma zatrudnienia prowadzących programy korekcyjno-edukacyjne

	n	%
Umowa cywilnoprawna (zlecenie/dzieło)	380	81,2
Pracownik etatowy	63	13,5
Wolontariat	6	1,3
Pracownik etatowy – po godzinach pracy lub w ramach specjalnego dodatku	3	,6
Staż/praktyka	2	,4
<i>Brak danych</i>	14	3,0
Ogółem	468	100,0

Zdecydowana większość prowadzących (choć warto to podkreślić, że nie wszyscy) spełniała kryteria wykształcenia i doświadczenia określone w r.s.p.u.. Najczęściej (88% przypadków – por. tabela 19) prowadzący mieli minimum trzyletni staż pracy w instytucjach realizujących zadania na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie, ukończone studia II stopnia w zakresie psychologii, pedagogiki, lub resocjalizacji (87%) oraz odbyte szkolenia w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie i pracy z osobami stosującymi przemoc w rodzinie (87% i 86%). Na kategorię „inaczej” składały się takie odpowiedzi, jak: trener Treningu Zastępowania Agresji, terapeuta Terapii Skoncentrowanej na Rozwiązaniu, terapeuta Terapii Systemowej Rodzin,

mediator, trener grupowego warsztatu psychologicznego i II stopień specjalizacji w zakresie pracy socjalnej.

Tabela 19. Wykształcenie i doświadczenie prowadzących programy korekcyjno-educacyjne

	n	%
Min. 3-letni staż pracy w instytucjach realizujących zadania na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie	412	88,0
Studia II stopnia lub podyplomowe: psychologia, pedagogika, resocjalizacja i pokrewne	407	87,0
Szkolenie w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie	406	86,8
Szkolenie w zakresie pracy z osobami stosującymi przemoc w rodzinie	401	85,7
Min. 3-letni staż pracy w charakterze psychoterapeuty lub terapeuty uzależnień	149	31,8
Inne studia wyższe	97	20,7
Inaczej	19	4,1
<i>Brak danych</i>	14	3,0
Ogółem	468	100,0

Interesującą kwestią było również to, jaką politykę mają poszczególne analizowane placówki odnośnie do płci i liczby osób prowadzących każde spotkanie grupowe lub indywidualne. Dla programów zgodnych ze społeczno-kulturowym modelem przemocy szczególnie ważne jest by realizatorami były osoby różnej płci i by uczestnicy mogli obserwować ich modelowe interakcje i współdziałanie. Pomimo silnego sfeminizowania zawodów związanych z szeroko rozumianą pomocą, w tym także przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie, w większości programów (56% – por. tabela 20) udało się zapewnić udział prowadzących obu płci. Realizacja programu przez samych mężczyzn miała miejsce bardzo rzadko – jedynie w 5% przypadków, a przez same kobiety – w 37%. Z kolei pod względem liczby zaangażowanych specjalistów, to 76% programów i organizowanych w ich ramach spotkań było prowadzonych przez 2 osoby (por. tabela 21), a jedynie 22 % przez jedną.

Tabela 20. Płeć prowadzących każde spotkanie grupowe/indywidualną konsultację

	n	%
Kobieta/kobiety	79	37,3
Mężczyzna/mężczyźni	10	4,7
Kobieta i mężczyzna/kobieta lub mężczyzna/kobiety lub mężczyźni	118	55,7
<i>Brak danych</i>	5	2,4
Ogółem	212	100,0

Tabela 21. Liczba prowadzących każde spotkanie grupowe/indywidualną konsultację

	n	%
1 osoba	46	21,7
2 osoby	161	75,9
<i>Brak danych</i>	5	2,4
Ogółem	212	100,0

Kolejne pytania związane z osobami prowadzącymi programy dotyczyły ich udziału w superwizji i stawek za godzinę ich pracy w poszczególnych placówkach. Superwizja programu korekcyjno-edukacyjnego to w największym skrócie możliwość podzielenia się prowadzących informacjami z przebiegu oddziaływań oraz własnymi opiniami i wątpliwościami i skonsultowania ich z innym specjalistą. Jest to szczególna forma pracy służąca zarówno podniesieniu efektywności programu, wychwyceniu jego ewentualnych błędów, jak i swoistemu oczyszczeniu od silnie obciążającego psychicznie kontaktu ze sprawcami przemocy. Wydaje się więc, że superwizja powinna być przewidziana jako konieczny element każdej edycji programu korekcyjno-edukacyjnego dla sprawców przemocy w rodzinie. Tak niestety w praktyce nie jest, bowiem w 132 analizowanych programach (62% wszystkich) nie przewidziano ani jednej godziny na tę formę pracy. Z kolei gdy superwizja była w programie przewidziana, to zakładała ona średnio prawie 9 godzin na każdą jego edycję (mediana wyniosła 6 godzin). Co ważne jednak, większość realizujących, którzy nie mieli przewidzianej tej formy pracy w ramach projektu pisali, że sami uczestniczą w różnych formach superwizji swojej pracy, np. jako zebrania zespołów pracowniczych, w ramach innych projektów lub jako regularny kontakt z bardziej doświadczonym przełożonym.

Dane o tym, jaka jest w danej placówce stawka za godzinę pracy prowadzącego program korekcyjno-edukacyjny dla sprawców przemocy w rodzinie, udało się zebrać ze 162 ośrodków. Średnio wynosiła ona w nich 68 zł, przy czym znacznie wahała się w poszczególnych programach – od 12 do prawie 200 zł.

Ostatnią z rozpatrywanych w tym punkcie kwestią jest częstość kontaktów prowadzących programy korekcyjno-edukacyjne z innymi instytucjami w ramach systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, inicjowanymi zarówno przez realizatorów programów, jak i te inne instytucje. Analizując odpowiedzi na te pytania dla większej przejrzystości zdecydowano się na prezentację jedynie frekwencji odpowiedzi „bardzo często” i „raczej często”. Odpowiedzi takie można bowiem uporządkować w swoistym rankingu instytucji – od tych, z którymi kontakt jest najczęstszy, do tych, z którymi prowadzący kontaktują się najrzadziej (por. tabele 22 i 23). Dla każdej z tych instytucji, kontakt częściej inicjowany jest ze strony samych prowadzących program, niż z drugiej strony. Najbardziej intensywny jest on z Ośrodkiem Pomocy Społecznej i kuratorem dla dorosłych, najrzadszy zaś z innymi placówkami realizującymi programy korekcyjno-edukacyjne.

Tabela 22. Instytucje, z którymi prowadzący program kontaktują się bardzo lub raczej często w sprawie uczestników

	n	%
Ośrodek Pomocy Społecznej	143	67,5
Kurator dla dorosłych	133	62,7
Kurator rodzinny	87	41,0
Policja (np. Dzielnicowy)	74	34,9
Placówki zajmujące się pomocą dla ofiar przemocy w rodzinie	61	28,8
Sąd karny	42	19,8
Sąd rodzinny	42	19,8
Inne placówki prowadzące programy korekcyjno-edukacyjne	24	11,3
Inne (m.in. PCPR, zespół interdyscyplinarny)	21	9,9
<i>Dane nie sumują się do 100% – możliwy wybór wielokrotny</i>		

Tabela 23. Instytucje które kontaktują się bardzo lub raczej często z prowadzącymi program w sprawie uczestników

	n	%
Ośrodek Pomocy Społecznej	121	57,1
Kurator dla dorosłych	106	50,0
Kurator rodzinny	61	28,8
Policja (np. Dzielnicowy)	48	22,6
Placówki zajmujące się pomocą dla ofiar przemocy w rodzinie	39	18,4
Sąd karny	34	16,0
Sąd rodzinny	25	11,8
Inne placówki prowadzące programy korekcyjno-edukacyjne	18	8,5
Inne (m.in. PCPR, zespół interdyscyplinarny)	17	8,0
<i>Dane nie sumują się do 100% – możliwy wybór wielokrotny</i>		

3.5. Monitoring i ewaluacja

Prawie 90% analizowanych programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie monitoruje, jakie zmiany przyniosło prowadzenie oddziaływań u ich uczestników (por. tabela 24). W badaniu pytano szczegółowo o monitoring w sześciu podstawowych aspektach wyodrębnionych na podstawie celów tych oddziaływań określonych w § 4 r.s.p.u.. Najczęściej kontrola ta dotyczyła występowania dalszego stosowania przemocy w rodzinie przez uczestnika (80% programów – por. tabela 25). W ponad połowie przypadków prowadzący sprawdzali, czy sprawcy przemocy rozwinęli swoje umiejętności samokontroli i współżycia w rodzinie oraz komunikowania się i rozwiązywania konfliktów bez stosowania przemocy. Najbardziej (33%) monitorowane były zmiany w samej wiedzy uczestników o przyczynach przemocy w rodzinie, bo też chyba rzeczywiście przekazywanie i zapamiętywanie konkretnych informacji pełni w tych programach jedynie rolę pomocniczą.

Tabela 24. Czy program przewiduje monitoring zmian u uczestników

	n	%
Tak	188	88,7
Nie	13	6,1
<i>Brak danych</i>	11	5,2
Ogółem	212	100,0

Tabela 25. W jakich aspektach prowadzący program monitorują zmiany u uczestników

	n	%*
Dalszego stosowanie przemocy w rodzinie przez uczestnika	169	79,7
Rozwijania umiejętności samokontroli i współzycia w rodzinie	124	58,5
Zdobywania umiejętności komunikowania się i rozwiązywania konfliktów bez stosowania przemocy	118	55,7
Kształtowania umiejętności w zakresie wychowywania dzieci bez używania przemocy	101	47,6
Uznania przez uczestnika swojej odpowiedzialności za stosowanie przemocy	96	45,3
Zdobywania i poszerzania wiedzy na temat mechanizmów powstawania przemocy	69	32,5
<i>Nie, żadne z powyższych</i>	13	6,1
<i>Dane nie sumują się do 100% – możliwy wybór wielokrotny</i>		

*Procent z 212 (wszystkie programy).

Ważne wydaje się także, w jaki sposób odbywa się monitorowanie wpływu oddziaływań na uczestników programu i kiedy ma ono miejsce. Odnośnie do pierwszej kwestii, należy zwrócić uwagę, że głównym źródłem informacji o dalszych losach sprawców przemocy są pracownicy instytucji kierujących i nadzorujących, takich jak sądy i ośrodki pomocy społecznej (74% przypadków – por. tabela 26). W połowie programów prowadzący kontaktowali się w tym celu bezpośrednio z samym uczestnikiem, a w 40% telefonicznie z rodziną uczestnika. Rzadsze były zaś bezpośrednie spotkania z członkami rodzin sprawców przemocy oraz inne pośrednie metody kontroli, np. przez informacje zasięgnięte u policjantów lub zdobywane w przesyłanych pocztą ankietach.

Z kolei w przypadku pytania o to, kiedy przeprowadzany jest monitoring zmian zachodzących w zachowaniu i postawach członków grup korekcyjno-edukacyjnych, warto podkreślić, że ma on najczęściej miejsce dwu-trzykrotnie od momentu

zakończeniu programu. Najpierw w samej chwili kończenia (43% przypadków – por. tabela 27), następnie zaś po około roku (32%) i po około 3 latach (24%).

Tabela 26. W jaki sposób odbywa się monitorowanie losów uczestników programu

	n	%*
Kontakt z instytucją kierującą do programu (np. kuratorem, OPS)	157	74,1
Bezpośredni kontakt z uczestnikiem	107	50,5
Kontakt telefoniczny z rodziną uczestnika	85	40,1
Kontakt telefoniczny z uczestnikiem	78	36,8
Bezpośrednie spotkania z rodziną uczestnika	71	33,5
Inaczej (m.in. przesyłanie pocztą ankiet, kontakt z Policją)	27	12,7
<i>Dane nie sumują się do 100% – możliwy wybór wielokrotny</i>		

*Procent z 212 (wszystkie programy).

Tabela 27. Kiedy przeprowadzany jest monitoring zmian u uczestników

	n	%*
Przed upływem połowy programu	36	17,0
Po połowie programu, ale przed jego zakończeniem	59	27,8
Na zakończeniu programu	92	43,4
Do 6 miesięcy po zakończeniu programu	52	24,5
Do roku po zakończeniu programu	67	31,6
Do 2 lat po zakończeniu programu	50	23,6
Do 3 lat po zakończeniu programu	51	24,1
<i>Dane nie sumują się do 100% – możliwy wybór wielokrotny</i>		

*Procent z 212 (wszystkie programy).

Formalna ewaluacja realizowanego programu przeprowadzana jest w 83% analizowanych placówek (por. tabela 27). Prowadzona jest ona najczęściej przy wykorzystaniu kilku różnych metod. Są to głównie indywidualne oceny i opinie samych uczestników (69% wskazań – por. tabela 29) i prowadzących (65%) oraz informacje zbierane od rodziny sprawcy (38%). Zewnętrzna ewaluacja ma zaś miejsce bardzo rzadko – jedynie w 6% programów.

Tabela 28. Ewaluacja realizowanego programu

	n	%
Tak	175	82,5
Nie	28	13,2
<i>Brak danych</i>	9	4,2
Ogółem	212	100,0

Tabela 29. W jaki sposób prowadzona jest ewaluacja programu

	n	%*
Uczestnicy sami indywidualnie oceniają jego efekty (np. w formie wypełnianego kwestionariusza do oceny efektywności programu)	121	69,1
Prowadzący oceniają jego efekty na podstawie aktywności i deklaracji uczestników	114	65,1
Prowadzący weryfikują uzyskiwane informacje kontaktując się z rodziną i środowiskiem uczestników	67	38,3
Na podstawie superwizji i dyskusji prowadzących	36	20,6
Uczestnicy przeprowadzają wspólnie grupową ocenę efektywności programu	34	19,4
Inna, zewnętrzna jednostka, osoba np. finansująca program przeprowadza jego ewaluację	10	5,7
Inne metody	2	1,1
<i>Nie dotyczy (brak ewaluacji, brak danych)</i>	37	17,5
<i>Dane nie sumują się do 100% – możliwy wybór wielokrotny</i>		

*Procent ze 175 (programy z ewaluacją).

3.6. Efektywność

Ostatnią kwestią objętą niniejszym badaniem była próba określenia ogólnej efektywności analizowanych programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie. W tym celu stworzono sześć wskaźników (10-punktowych skal, gdzie 1 oznaczało całkowity brak efektów, a 10 pełny sukces), w odniesieniu do których prowadzący program oceniali skuteczność swoich oddziaływań. Warto mieć więc na uwadze, że uzyskane w ten sposób wyniki mogą stanowić jedynie pewne przybliżenie rzeczywistej efektywności, bo opierają się na wiedzy i opiniach osób bezpośrednio zaangażowanych w realizację i niewątpliwie zainteresowanych jak największym sukcesem. Każda ze skal dotyczyła jednego z sześciu głównych, omawianych już wcześniej, celów programów korekcyjno-edukacyjnych. Ogólnie rzecz biorąc, prowadzący oceniają swoje programy jako raczej efektywne, średnie oceny we wszystkich aspektach przekraczają wartość 6,5 (por. tabela 30). Co

ciekawe, największe efekty swojej pracy widzą oni w sferze, którą najrzadziej poddawali kontroli (por. tabela 25) i która w gruncie rzeczy pełni raczej funkcję pomocniczą, a nie podstawową, a więc zdobywania konkretnej wiedzy na temat przemocy i mechanizmów jej powstawania. Zaś mniejsze sukcesy odnotowywali w najważniejszych aspektach, np.: powstrzymywania przed dalszym stosowaniem przemocy (średnia 6,8) oraz rozwijania umiejętności samokontroli i współżycia w rodzinie (średnia 6,6).

Tabela 30. Ocena efektywności programu w poszczególnych aspektach

	Średnia	Odch. stand.	n
Zdobycia i poszerzenia wiedzy na temat mechanizmów powstawania przemocy w rodzinie	7,72	1,761	195
Zdobycia umiejętności komunikowania się i rozwiązywania konfliktów w rodzinie bez stosowania przemocy	7,13	1,626	196
Uznania przez osobę stosującą przemoc w rodzinie swojej odpowiedzialności za stosowanie przemocy	7,12	2,042	195
Powstrzymania osoby stosującej przemoc w rodzinie przed dalszym stosowaniem przemocy	6,83	1,606	198
Rozwijania umiejętności samokontroli i współżycia w rodzinie	6,56	1,475	197
Kształtowania umiejętności w zakresie wychowywania dzieci bez używania przemocy w rodzinie	6,64	1,717	193

Dla tych sześciu mierników ocen efektywności oraz stworzonego na ich podstawie sumarycznego wskaźnika przeprowadzono szereg analiz dwuwymiarowych (testy t dla prób niezależnych, jednoczynnikowa ANOVA oraz testy korelacji Pearsona) w poszukiwaniu czynników mogących poprawiać lub pogarszać skuteczność programów korekcyjno-edukacyjnych. Wbrew wstępnym hipotezom, żadna z omawianych wcześniej charakterystyk programów nie okazała się być czynnikiem istotnie statystycznie wpływającym na te oceny. Nie odgrywały tu roli: rodzaj programu i teoretycznego modelu na jakim był oparty, fakt kontynuowania lub przerwania realizacji programu, forma jego organizacji, liczby uczestników i prowadzących oraz godzin oddziaływań i superwizji, a także nawet stawki za godzinę pracy specjalisty czy odsetki sprawców, którzy ukończyli cały cykl. Może to z jednej strony świadczyć o dużej spójności ocen i ogólnych charakterystyk poszczególnych programów, a z drugiej może jednak sugerować, że w badaniu nie uwzględniono wystarczająco dobrych i istotnych miar i wskaźników.

Za dodatkowy i w dużym stopniu specyficzny wskaźnik efektywności programu można również uznać odpowiedź na pytanie: „Czy widzą Państwo potrzebę

kontynuowania oddziaływania korekcyjno-edukacyjnego także po zakończeniu programu przez uczestnika?” Oczywiście jest bowiem, że w ciągu 60 lub nawet 120 godzin oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych nie sposób przeprowadzić całościowej zmiany postaw, zachowań i przekonań sprawcy przemocy i mogą one stanowić zaledwie pierwszy krok ku takiej zmianie. Tym samym zaś postrzeganie przez prowadzących potrzeby różnych form kontynuacji programu nie może być uznane za przyznanie się do niezrealizowania któregoś z podstawowych celów oddziaływania. Szczególnie, że potrzebę taką widzi aż 85% specjalistów (por. tabela 31). Otwarte odpowiedzi na pytanie o to, jaka forma kontynuacji oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych byłaby najlepsza, pogrupowano w siedem głównych kategorii. Spośród nich najczęściej wymieniano analogiczne oddziaływania, jak te prowadzone podczas programu, tylko bardziej pogłębione i rozszerzone o nowe treści (por. tabela 32). Podawane były również różne formy pracy terapeutycznej ze sprawcami, grupy wsparcia i treningi psychologiczne.

Tabela 31. Czy jest potrzeba kontynuowania oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych po zakończeniu programu przez uczestnika

	n	%
Tak	180	84,9
Nie	12	5,7
<i>Brak danych, trudno powiedzieć</i>	20	9,4
Ogółem	212	100,0

Tabela 32. Najlepsze, zdaniem prowadzących, formy kontynuacji oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych

	n	%
Program pogłębiony/zaawansowany	81	45,0
Terapia indywidualna	43	23,9
Grupa wsparcia	19	10,6
Terapia małżeńska lub rodzinna	15	8,3
Trening określonych umiejętności - np. wychowawczych, zastępowania agresji	13	7,2
Terapia grupowa	12	6,7
Inne	14	7,8
<i>Dane nie sumują się do 100% – możliwy wybór wielokrotny</i>		

*Procent ze 180 (potrzeba kontynuacji).

Kwestionariusz ankiety przekazany prowadzącym programy korekcyjno-edukacyjne dla sprawców przemocy kończył się trzema otwartymi pytaniami o braki w organizacji realizowanego programu, sugestie co do zmian w całym systemie tego rodzaju oddziaływań i inne dodatkowe uwagi. Odpowiedzi na te pytania można było podzielić na trzy główne kategorie: 1) czego brakuje konkretnym placówkom, 2) propozycje nowych rozwiązań i zmian w ramach dotychczasowych programów oraz 3) inne problemy techniczne.

Wydaje się, że prowadzącym oddziaływania korekcyjno-edukacyjne brakuje głównie dostatecznej liczby kandydatów oraz, w drugiej kolejności, środków finansowych na realizację programów.

Możliwości rozwiązania pierwszego z tych problemów badani specjaliści upatrywali w: „częstszym kierowaniu na programy przez sądy, zapisanym w wyrokach” [ankieta nr 65], „upowszechnianiu programu” [ankieta nr 125], „wprowadzeniu obligatoryjnego ukończenia programu dla osób mających wyrok z art. 207 k.k. w zawieszeniu” [ankieta nr 33], a także „w przypadku wdrożenia procedury «NK»” [ankieta nr 100].

Ważne wydają się także (jak wyraził w dosadny sposób jeden z ankietowanych):

„Obowiązkowe szkolenia warsztatowe dla prokuratorów i sędziów. Znikoma [jest] wiedza nt. przeciwdziałania przemocy i programów korekcyjno-edukacyjnych. Jest to grupa zawodowa stanowiąca najsłabsze ogniwo w całym procesie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Najbardziej toporna, oporna i bezmyślna. Oczywiście z pewnymi wyjątkami. Powinno się doprowadzić do takich zmian prawnych, aby to osoby przeszkolone, posiadające szeroką wiedzę [w] ww. temacie decydowały co jest przemocą, a co nie. I na podstawie opinii uprawnionych specjalistów – biegłych, prokurator/sędzia winien tylko i wyłącznie orzekać/proponować wymiar kary, gdyż ich wiedza (w zdecydowanej większości) jest na poziomie poniżej krytyki. Ich postawa uwarunkowana jest mitami i stereotypami, jakie na co dzień prezentują w sytuacji zetknięcia się ze sprawą związaną z przemocą w rodzinie” [ankieta nr 15].

Jak już wspomniano, drugim z najważniejszych problemów wskazywanych przez prowadzących jest „trudność finansowania i możliwości realizacji programu w formie ciągłej w perspektywie długofalowej” [ankieta nr 5]. Brakuje „regularnych i zawieszonych środków na ich realizację.” [ankieta nr 15], „środki finansowe na realizację programu są niewystarczające” [ankieta nr 13] oraz „[...] przyznawane są zbyt późno” [ankieta nr 7]. Zwracano również, między innymi, uwagę, że „od 2015 r. zmniejszono dotacje z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej na jednego uczestnika programu z 1 500 zł na 840 zł. Uniemożliwiło to zrealizowanie całego programu i całościowe osiągnięcie celów” [ankiety 90 i 114]. Problemem jest również brak środków na konkretne działania: „programy finansowane ze środków rządowych nie uwzględniają w harmonogramie kosztów związanych z monitoringiem [...]” [ankieta nr 97], „brak środków finansowych na monitoring oraz artykuły papiernicze, piśmiennicze” [ankieta nr 136]. „Wskazane byłoby zatrudnienie większej ilości kadry, np. osoba do pierwszego kontaktu, gdyż występują braki środków finansowych w tym zakresie. Brak środków finansowych na szkolenie kadry [...]” [ankieta nr 38]. „Powinny być dodatkowe środki na wynajem odpowiedniej bazy lokalowej, której brakuje” [ankieta nr 162]. Ważne jest również „zaplecze techniczne – możliwości finansowania zakupu podręczników, korzystanie z multimediiów” [ankieta nr 119] i „wzrost wynagrodzenia dla osób realizujących programy korekcyjno-edukacyjne” [ankieta nr 23]. Interesująca jest także w tym zakresie jedna propozycja, zakładająca „finansowanie dojazdów dla uczestników (bilety)” [ankieta nr 188]. W jednym przypadku zaproponowano również wprowadzenie odpłatności dla uczestników: „zalecenie udziału w programie finansowane przez zainteresowanego” [ankieta nr 72].

Z kolei odnośnie do organizacji całego systemu oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie, prowadzący programy zwracali uwagę na dwie główne kwestie: „brak konsekwencji dla osoby stosującej przemoc w rodzinie z powodu rezygnacji z pracy w programie” [ankieta nr 22] oraz problemy w działaniach innych instytucji i komunikacji z nimi. W tym drugim zagadnieniu wymieniano zarówno zbyt długi czas reakcji, np. „sprawcy trafiają na grupę często po ustaniu przemocy, kilka lat po wyroku” [ankieta nr 77], jak i „brak współpracy z sądami i kuratorami sądowymi [...]” [ankieta nr 56 i 127] oraz „brak dostatecznego zaangażowania jednostek kierujących w realizację programu oraz monitoring

zachowań uczestników po jego zakończeniu” [ankieta nr 14]. Podkreślano również potrzebę większego zaangażowania placówek leczenia uzależnień, np.: „znakomita większość sprawców przemocy – w polskich realiach – to osoby uzależnione. Można przypuszczać, że bez zwiększenia udziału placówek leczenia odwykowego i specjalistów psychologii uzależnień zbyt mała ilość pacjentów będzie realizowała w sposób ciągły [programy] w postaci sesji grupowych” [ankieta nr 36]. Jako konkretne propozycje rozwiązań podawano, między innymi: „spotkania z przedstawicielami instytucji kierujących uczestników do odbycia zajęć korekcyjno-edukacyjnych przynajmniej 1 raz na 3 miesiące, konsultacje z sądem” [ankieta nr 92] oraz „udział koordynatora programu w zespole interdyscyplinarnym” [ankieta nr 104].

Pozostałe uwagi i propozycje dotyczyły już samych programów korekcyjno-edukacyjnych i ich szczegółowej organizacji. Padały pośród nich ogólne wnioski o „ujednoczenie programów” [ankieta nr 27], „zmianę modelu teoretycznego i szkolenie w innym nurcie – np. TSR” [ankieta nr 209] oraz „możliwość prowadzenia PKE także programem ART *aggression replacement training* stosowanym między innymi wobec osób stosujących przemoc, agresywnych jako alternatywę do obecnych działań programowych” [ankieta nr 110]. Proponowano także większy nacisk na terapię sprawców przemocy: „w mojej ocenie lepsze byłyby oddziaływania terapeutyczno-korekcyjno-edukacyjne” [ankieta nr 194] oraz „znormalizowanie metod ewaluacji programu oraz jego monitorowania” [ankieta nr 9] i „pogłębienie procesu diagnostycznego” [ankieta nr 112]. Podkreślano potrzebę „realizacji programów korekcyjno-edukacyjnych dla kobiet stosujących przemoc domową oraz dla rodziców stosujących przemoc wobec dzieci” [ankieta nr 54], „równoległego udziału w terapii indywidualnej, pary lub rodziny w mediacji” [ankieta nr 62], a także „możliwości prowadzenia programu w mniejszych grupach, np. 5 osób” [ankieta nr 115].

Ciekawym, choć niewątpliwie kontrowersyjnym głosem był również ten, by:

„Zrezygnować z programu Duluth, który nie przyczynia się do zaprzestania stosowania przemocy psychicznej. Uczestnicy nabywają umiejętności kontroli przemocy fizycznej, ale nie zaprzestają lub nawet zwiększają zachowania o charakterze znęcania się psychicznego. Wprowadzić do zajęć TZA oraz oddziaływanie opracowane przez Stowarzyszenie «Niebieska Linia»”.

Kolejnym problemem dostrzeganym przez prowadzących programy korekcyjno-edukacyjne jest brak ciągłości i kontynuacji tych oddziaływań: „klient powinien mieć możliwość całorocznego udziału w programie, nie tylko w jednej edycji (4-5 miesięcznej)” [ankieta nr 30], „po zakończeniu programu winny być tworzone grupy wsparcia (1 raz w miesiącu), które dają możliwość utrwalania i wdrażania wyuczonych nowych zachowań, dzielenia się swoimi problemami z innymi, analizowania ich i zmianę” [ankieta nr 65]. Ważne jest również „wprowadzenie zróżnicowania stopnia zaangażowania i pogłębiania tematyki dla osób uczestniczących, np. stopień podstawowy, stopień zaawansowany [oraz] opracowanie równoległego oddziaływania w postaci programu dla ofiar z rodzin dotkniętych przemocą ze strony uczestników programu korekcyjno-edukacyjnego” [ankieta nr 155]. Podobna, bardzo wyczerpująca propozycja padła w ankiecie nr 212:

„Proponuję, aby program korekcyjno-edukacyjny dla osób stosujących przemoc był realizowany w pewnych ustalonych etapach: 1) podstawowym – spotkania grupy korekcyjno-edukacyjnej (grupa odbywa się cyklicznie 2-3 edycje w roku) – indywidualne konsultacje psychologiczne (w miarę potrzeb w indywidualnych przypadkach oraz jako element wspierający udział w grupie) – konsultacje podsumowujące udział w programie (spotkania kończące/ewaluacyjne), 2) zaawansowanym, który zawierałby głównie elementy pomocy psychologicznej lub terapeutycznej dla uczestników zajęć, którzy przeszli etap podstawowy programu (jest to również oczekiwanie wielu uczestników) oraz warsztaty rozwoju osobistego, warsztaty umiejętności psychospołecznych, w ramach modułu zaawansowanego programu zaproponować można zarówno oddziaływania indywidualne jak i grupowe. Proponuję aby raz w roku odbywało się spotkanie robocze realizatorów programów, aby podzielić się doświadczeniami i tzw. dobrymi praktykami” [ankieta nr 212]

Z problemem kontynuacji programu jest również związana kwestia czasu jego trwania: „program trwa za krótko – 3 miesiące to zbyt mały czas, by wyrobić w sobie zmianę nawyków i zachowań. Powinien trwać w systemie ciągłym, a nie cyklicznym, by w każdej chwili sprawca skierowany przez sąd mógł dołączyć do grupy [...]” [ankieta 65]. Zdaniem prowadzących „niedobra jest [również] sztywno ustalona ilość

godzin na kontakt indywidualny. Są osoby, którym wystarczy 1 godz., ale są i takie, które wymagają 2-3 godz. rozmowy indywidualnej” [ankieta nr 51].

Zwracano także uwagę na brak wystarczającego kontaktu z rodziną i pracy z nią: „[należałoby] rozszerzyć program o pracę na całą rodzinę (np. wspólne wyjazdy z całą rodziną, weekendowe warsztaty dla całej rodziny)” [ankieta nr 49]. Proponowano „wspólne zajęcia dla osób stosujących przemoc w rodzinie i osób doświadczających przemocy w rodzinie (przemoc z perspektywy sprawcy i ofiary, konfrontacja sytuacji przemocowej)” [ankieta nr 34].

Z innych kwestii, których brak zauważali prowadzący programy, warto wymienić: „bazę placówek zajmujących się powyższym problemem” [ankieta nr 204], „stałą dostępność psychologa wspierającego oddziaływania korekcyjno-edukacyjne” [ankieta nr 34], podawane już superwizje [ankiety nr 10, 36, 54] oraz oddziaływania terapeutyczne [ankieta nr 190].

Ciekawe były również dwie propozycje zorganizowania stacjonarnej formy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych: „dla części beneficjentów powinny powstać stacjonarne ośrodki pracy ze sprawcami, forma ambulatoryjna ze względu na pojawiające się wyzwacze (np. konfliktowość, nieradzenie sobie z emocjami, itd.) nie daje efektów i dany beneficjent potrzebuje dużo więcej czasu, aby dojść do równowagi” [ankieta nr 64], „terapia również w warunkach zamkniętych dostępna przez cały rok, jak pomoc dla osób uzależnionych” [ankieta nr 22].

Ostatnimi z problemów wymienianych przez specjalistów prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne były czysto techniczne, ale równie istotne kwestie związane z organizacją programów i zatrudnianiem osób prowadzących:

- „Problemem jest «wymyślony» ostatnio zapis, że (wytyczne komisji przy wojewodzie) sprawca przemocy, który ma założoną NK musi wyrazić zgodę na przekazanie jego danych osobowych do realizatora programu korekcyjno-edukacyjnego (zespół interdyscyplinarny w gminie do PCPR); efekt – nikt takiej zgody oczywiście nie wyraża – a tym samym żaden sprawca z NK nie bierze udziału w programie korekcyjno-edukacyjnym. Powinien mieć obowiązek!” [ankieta nr 146].

- „Przyjęcie odpowiedzialności za stosowaną przemoc w rodzinie przez uczestnika na początku programu – stanowi barierę – nie wszyscy chcą podpisać zobowiązania kontraktu i tym samym odmawiają udziału w programie” [ankieta nr 130].
- „Uznanie doświadczenia prowadzących program, które nie pochodzi z pracy etatowej, ale też z własnej działalności gospodarczej i możliwość zatrudnienia [takiego] specjalisty” [ankieta nr 77].
- „Jeżeli druga osoba z pary jest doświadczona i ma wszelkie kwalifikacje, to aspekt stażu pracy drugiej osoby nie przesądzał o tym, że program nie będzie realizowany” [ankieta nr 143].
- „Rozszerzenie wskazanych kierunków studiów, po których muszą być osoby prowadzące program, o kierunki takie jak: socjologia, politologia i nauki społeczne, a kierunki uzupełniające o kurs psychoterapii akredytowany przez Polski Związek Psychologiczny lub Polski Związek Psychiatryczny” [ankieta nr 197].
- „Osoby prowadzące zajęcia korekcyjno-edukacyjne powinny podnosić swoje umiejętności poprzez szkolenia przynajmniej 1 raz w roku” [ankieta nr 92].

Podsumowanie

W niniejszym opracowaniu poddano analizie realizację programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie. Programy te to, w największym skrócie, psychologiczne formy oddziaływań zakładające edukację i korekcję zachowań sprawców przemocy. Są one jedną z form oddziaływania wobec osób stosujących przemoc w rodzinie, jedną z form jej przeciwdziałania i jednym z przewidzianych w kodeksie karnym obowiązków probacyjnych. Problematyka oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych była już wcześniej przedmiotem licznych badań i analiz, szczególnie dane w tym zakresie gromadzi, między innymi, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Raport został podzielony na trzy główne części. W pierwszej z nich przedstawiono podstawowe dane o programach korekcyjno-edukacyjnych, w drugiej scharakteryzowano metodologiczne aspekty przeprowadzonego badania, a w trzeciej jego szczegółowe wyniki. Zrealizowane badanie ankietowe objęło 212 placówek prowadzących w roku 2014 i latach wcześniejszych ww. programy. Z przywoływanych wyników badania warto jeszcze raz podkreślić kilka najważniejszych ustaleń.

Programy korekcyjno-edukacyjne dla sprawców przemocy w rodzinie w warunkach wolnościowych realizują: Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie, Ośrodki Interwencji Kryzysowej, Miejskie Ośrodki Pomocy Rodzinie, Miejskie Ośrodki Pomocy Społecznej, Specjalistyczne Ośrodki Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie oraz organizacje pozarządowe. Źródłem finansowania programów była głównie część budżetu państwa, którą dysponuje Minister Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej i środki samorządowe. Ponad 1/3 programów była oparta na, omówionym pokrótce w części pierwszej raportu, modelu integracyjnym, a niespełna 30% na modelu społeczno-kulturowym. Zdecydowanie rzadsze były oddziaływania prowadzone według podejścia skoncentrowanego na rozwiązaniu, perspektywy systemu rodzinnego i modelu poznawczo-behawioralnego. Programy te należały do dwóch głównych kategorii: autorskich projektów prowadzących lub autorskich modyfikacji innych programów oraz programu Duluth. Podstawowymi formami pracy z uczestnikami programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie są spotkania grupowe i konsultacje indywidualne Często oddziaływania te są

uzupełniane o różnego typu prace domowe, rozdawanie materiałów do przeczytania oraz zajęcia warsztatowe. Warto odnotowania są również przypadki stosowania *stricte* terapeutycznych (tak indywidualnych, jak i grupowych) oddziaływań na uczestników programów korekcyjno-edukacyjnych. Najbardziej typowy program korekcyjno-edukacyjny dla sprawców przemocy w rodzinie zakłada 60 godzin pracy w grupie i 2 lub 3 godziny konsultacji indywidualnych. W spotkaniach grupowych przeciętnie brało udział około 7-8 osób. Tylko nieznacznie częściej były to grupy wyłącznie męskie, niż grupy mieszane. Połowa analizowanych placówek tworzy wyłącznie grupy zamknięte, a prawie 40% otwarte przez cały czas trwania programu. Spotkania grupowe w analizowanych programach najczęściej odbywały się co tydzień.

Analizowane placówki objęły dotychczas swoim oddziaływaniem 18 825 sprawców przemocy, a programy ukończyło 55% z nich. Najczęściej zgłaszały się tam osoby bez nałożonego sądowo obowiązku uczestnictwa w takich oddziaływaniach. Z kolei na ogólną liczbę 3 437 uczestników objętych tymi programami w 2014 roku ukończyło je 1 832 (53%). Najczęstszym źródłem informacji uczestników o programie był Ośrodek Pomocy Społecznej i kurator sądowy.

W 212 objętych analizą placówkach pracowało średnio 2,3 prowadzących programy korekcyjno-edukacyjne. Najczęstszą formą ich zatrudnienia była umowa cywilnoprawna, a średnia stawka za godzinę pracy wynosiła 68 zł. Zdecydowana większość prowadzących (choć nie wszyscy) spełniała kryteria wykształcenia i doświadczenia określone w r.s.p.u. Oddziaływania prowadziły najczęściej dwie osoby, różnej płci.

Prawie 90% analizowanych programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie monitoruje, jakie zmiany przyniosło prowadzenie oddziaływań u ich uczestników, 83% placówek przeprowadza zaś formalną ewaluację prowadzonych oddziaływań. Ogólnie rzecz biorąc, prowadzący oceniają swoje programy jako raczej efektywne. Widzą oni potrzebę kontynuowania oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych także po zakończeniu programu. Zwracają również uwagę na liczne problemy, z którymi borykają się w swojej pracy, formułując szereg ważnych i interesujących propozycji i wniosków:

- Prowadzącym oddziaływania korekcyjno-edukacyjne brakuje głównie dostatecznej liczby kandydatów, rozwiązanie widzą zaś w „częstszym kierowaniu na programy przez sądy...”; a nawet we „wprowadzeniu obowiązkowego ukończenia programu dla osób mających wyrok z art. 207 kk w zawieszeniu...”.
- Środki finansowe na realizację programów są niewystarczające, szczególnie na szkolenia kadry, prowadzenie monitoringu, udział w superwizjach oraz materiały biurowe.
- Należałoby rozszerzyć ofertę szkoleń warsztatowych z problematyki przemocy w rodzinie dla prokuratorów i sędziów.
- Osoby stosujące przemoc w rodzinie powinny ponosić konsekwencje z powodu rezygnacji z pracy w programie.
- Czas reakcji na przemoc jest zwykle zbyt długi i „sprawcy trafiają na grupę często po ustaniu przemocy, kilka lat po wyroku...”.
- Czasem brak jest współpracy prowadzących z sądami i kuratorami sądowymi.
- W odniesieniu do treści samych programów zwracano uwagę na potrzebę ich ujednolicenia oraz proponowano większy nacisk na terapię sprawców.
- Prowadzący programy korekcyjno-edukacyjne pisali również o braku ciągłości i kontynuacji tych oddziaływań: „po zakończeniu programu winny być tworzone grupy wsparcia...”. Ważne jest również „wprowadzenie zróżnicowania stopnia zaangażowania i pogłębiania tematyki dla osób uczestniczących, np. stopień podstawowy, stopień zaawansowany [oraz] opracowanie równoległego oddziaływania w postaci programu dla ofiar z rodzin dotkniętych przemocą ze strony uczestników programu korekcyjno-edukacyjnego...”.

Aneks

KWESTIONARIUSZ DLA PROWADZĄCYCH PROGRAMY KOREKCYJNO-EDUKACYJNE

Szanowni Państwo,

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości prowadzi projekt badawczy „Rzeczywistość i perspektywy stosowania w praktyce polskiego wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych obowiązku probacyjnego w postaci uczestnictwa w „oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych (art. 72 § 1 pkt 6a k.k.)”.

W związku z tym zwracamy się do Państwa, jako prowadzących program korekcyjno-edukacyjny, o udzielenie odpowiedzi na pytania poniższej ankiety. Wszystkie odpowiedzi są w pełni anonimowe i posłużą jedynie do opracowania zbiorczych zestawień statystycznych.

PODSTAWOWE INFORMACJE

1. Województwo: .....
2. Powiat: .....
3. Państwa placówka jest:
  - 1) Jednostką publiczną finansowaną z budżetu państwa
  - 2) Jednostką publiczną finansowaną ze środków samorządu terytorialnego
  - 3) Organizacją pozarządową
  - 4) Osobą prawną (firmą)
  - 5) Inna (jaka?) .....
4. Jakie jest / było źródło finansowania realizowanego programu korekcyjno-edukacyjnego:
  - 1) Środki własne placówki
  - 2) Środki z budżetu państwa (np. Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej)
  - 3) Środki z budżetu samorządu terytorialnego (np. gminy, powiatu)
  - 4) Dotacje, granty z funduszy europejskich, międzynarodowych lub zagranicznych
  - 5) Opłaty pobierane od uczestników programu
  - 6) Inne (jakie?) .....
5. Od którego roku realizowany jest w Państwa placówce program korekcyjno-edukacyjny:
.....
6. Czy program jest obecnie realizowany:
  - 1) Tak
  - 2) Nie, (rok zakończenia): .....

UCZESTNICY OGÓŁEM

7. Ile łącznie osób uczestniczyło w programie (przynajmniej rozpoczęło go) od pierwszego roku jego realizacji (ogółem): .....
8. Na ile spośród nich sąd nałożył taki obowiązek (także w przybliżeniu):
- 1) Dokładnie: ..... osób.
  - 2) (Lub) w przybliżeniu (około): ..... % wszystkich
  - 9) *Trudno powiedzieć / brak stosownych informacji*
9. Ile łącznie osób ukończyło program od pierwszego roku jego realizacji (także w przybliżeniu):
- 1) Dokładnie: ..... osób.
  - 2) (Lub) w przybliżeniu (około): ..... % wszystkich
  - 9) *Trudno powiedzieć / brak stosownych informacji*

UCZESTNICY W 2014 r.

10. Ile osób uczestniczyło w programie (przynajmniej rozpoczęło go) w 2014 r.: .....
11. Na ile spośród nich sąd nałożył taki obowiązek:
- 1) Dokładnie: ..... osób.
  - 2) (Lub) w przybliżeniu (około): ..... % wszystkich uczestników w 2014 r.
  - 9) *Trudno powiedzieć / brak stosownych informacji*
12. Ile osób, spośród tych skierowanych przez sąd, zostało skazanych z art. 207 k.k. (znęcanie się nad rodziną – także w przybliżeniu):
- 1) Dokładnie: ..... osób.
  - 2) (Lub) w przybliżeniu (około): ..... % wszystkich skierowanych przez sąd w 2014 r.
  - 9) *Trudno powiedzieć / brak stosownych informacji*
13. Za jakie przestępstwa byli najczęściej skazywani pozostali skierowani przez sąd w 2014 r. uczestnicy programu:
- .....
- .....
14. A ile osób uczestniczących w programie w 2014 r. miało nałożone Niebieskie Karty:
- 1) Dokładnie: ..... osób.
  - 2) (Lub) w przybliżeniu (około): ..... % wszystkich uczestników w 2014 r.
  - 9) *Trudno powiedzieć / brak stosownych informacji*
15. Jak, według Państwa wiedzy, najczęściej dowiadywali się o programie uczestnicy, którzy zgłosili się do niego dobrowolnie (bez skierowania sądu) w 2014 r. (można zaznaczyć **maksymalnie 3 odpowiedzi**):
- 1) Informacja od kuratora
  - 2) Informacja z Ośrodka Pomocy Społecznej
  - 3) Informacja z Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie

- 4) Informacja do Policji (np. Dzielnicowego)
- 5) Informacja z Ośrodka Interwencji Kryzysowej
- 6) Informacja od rodziny, znajomych
- 7) Samodzielne szukanie informacji przez uczestnika
- 8) Inaczej (jak?) .....

16. Ile osób ukończyło program w 2014 roku (także w przybliżeniu):

- 1) Dokładnie: ..... osób.
- 2) (Lub) w przybliżeniu (około): ..... % wszystkich uczestników w 2014 r.

CHARAKTERYSTYKA REALIZOWANEGO PROGRAMU

17. Nazwa realizowanego programu: .....

18. Na jakim modelu teoretycznym opiera się realizowany w Państwa placówce program:

- 1) Model społeczno-kulturowy
- 2) Model przemocy z perspektywy systemu rodzinnego
- 3) Model przemocy z perspektywy podejścia skoncentrowanego na rozwiązaniu
- 4) Model integracyjny
- 5) Inny (jaki?) .....
- 9) *Trudno powiedzieć*

19. Czy w Państwa placówce realizowany jest jeden z wymienionych programów:

- 1) Duluth
- 2) Partner
- 3) .....
- 4) Inny autorski (jaki?) .....
- 4a. Nazwisko/a autora/ów: .....

20. Czy grupy w ramach programu są:

- 1) Wyłącznie dla mężczyzn
- 2) Wyłącznie dla kobiet
- 3) Osobne grupy dla mężczyzn i kobiet
- 4) Mieszane grupy dla mężczyzn i kobiet
- 5) Inaczej (jak?): .....

21. Jakie formy oddziaływania obejmuje program (można zaznaczyć **więcej niż jedną odpowiedź**):

- 1) Spotkania grupowe
- 2) Konsultacje indywidualne
- 3) Kontakt z rodziną uczestnika
- 4) Prace domowe dla uczestników
- 5) Rozdawane materiały do samodzielnego zapoznania się /przeczytania
- 6) Oddziaływania edukacyjne /warsztaty, (jaki?) .....
- 7) Oglądanie filmów
- 8) Indywidualne sesje terapeutyczne

- 9) Grupowe sesje terapeutyczne
- 10) Wspólne działania, prace uczestników, (jakie?):
 .....
- 11) Inne, (jakie?) .....
22. Ile godzin spotkań grupowych obejmuje program: .....
23. Ile godzin indywidualnych konsultacji obejmuje program (dla każdego uczestnika): .....
24. Ilu uczestników bierze zwykle udział w jednym spotkaniu grupowym:
- 1) Minimalnie: .....
  - 2) Średnio: .....
  - 3) Maksymalnie: .....
25. Czy oddziaływania prowadzone są w ramach zamkniętych czy otwartych (możliwość dołączania się osób w trakcie programu) grup uczestników:
- 1) Zamknięte grupy
  - 2) Otwarte grupy
  - 3) Inaczej (jak?): .....
26. Jak często odbywają się spotkania grupowe:
- 1) Trzy razy w tygodniu i częściej
  - 2) Dwa razy w tygodniu
  - 3) Raz w tygodniu
  - 4) Raz na dwa tygodnie
  - 5) Raz w miesiącu
  - 6) Inaczej (jak?) .....
27. W jaki sposób w Państwa placówce odbywa się nabór uczestników do programu:
- 1) Przyjmowane są wszystkie osoby, które się zgłoszą lub zostaną skierowane przez sądy i inne instytucje
  - 2) Wybierane są jedynie osoby spełniające określone kryteria (jakie to kryteria?)
 .....
 .....
  - 3) Przystąpienie do programu może nastąpić tylko po wstępnej weryfikacji przez prowadzących (np. po spotkaniu z kandydatem)
  - 4) Inaczej (jak?) .....
28. Czy przed przystąpieniem uczestnika do programu ma miejsce (można zaznaczyć **więcej niż jedną odpowiedź**):
- 1) Diagnoza osobowości i / lub stanu psychicznego
  - 2) Wstępne rozeznanie w sytuacji rodzinnej uczestnika
  - 3) Diagnoza stosowanej przemocy
  - 4) Weryfikacja w kwestii uzależnienia od alkoholu i / lub narkotyków
  - 5) Obowiązek przyznania się przez uczestnika do stosowania przemocy
  - 6) Podpisanie kontraktu

- 7) Inne (jakie?) .....
29. Czy osoby uzależnione od alkoholu lub narkotyków mogą uczestniczyć w programie:
- 1) Do programu nie są przyjmowane osoby uzależnione
  - 2) W programie mogą uczestniczyć również osoby po terapii uzależnień i utrzymujące abstynencje
  - 3) W programie mogą uczestniczyć również osoby aktualnie uczestniczące w terapii uzależnienia
  - 4) W programie mogą uczestniczyć również osoby uzależnione nie utrzymujące abstynencji
  - 5) Inaczej (jak?) .....
30. Czy osoby z zaburzeniami psychicznymi mogą uczestniczyć w programie:
- 1) Do programu nie są przyjmowane osoby z zaburzeniami psychicznymi
  - 2) Do programu nie są przyjmowane jedynie osoby chore psychicznie
  - 3) W programie mogą uczestniczyć również osoby chore psychicznie i z zaburzeniami psychicznymi, których stan lub proces leczenia umożliwia prowadzenie oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych
  - 4) W programie mogą uczestniczyć również osoby chore psychicznie i z zaburzeniami psychicznymi, bez względu na ich stan
  - 5) Inaczej (jak?) .....
31. Jak prowadzący program reagują na informację, że uczestnik nadal stosuje przemoc (można zaznaczyć **więcej niż jedną odpowiedź**):
- 1) Przeprowadzają rozmowę ostrzegawczą
  - 2) Zapraszają uczestnika na indywidualne konsultacje / sesje
  - 3) Wykluczają uczestnika z programu
  - 4) Przenoszą uczestnika do innej grupy
  - 5) Zawiadamiają policję, sąd, kuratora itp.
  - 6) Inaczej (jak?) .....
  - 9) Nie reagują
32. W przypadku ilu uczestników w 2014 r. taka sytuacja miała miejsce:
- 1) Dokładnie: ..... osób.
  - 2) (Lub) w przybliżeniu (około): ..... % wszystkich uczestników w 2014 r.
33. Czy w Państwa placówce istnieje możliwość usunięcia uczestnika z programu korekcyjno-edukacyjnego lub grupy (można zaznaczyć **więcej niż jedną odpowiedź**):
- 1) Tak, gdy uczestnik wrócił do stosowania przemocy
  - 2) Tak, gdy uczestnik zaczął nadużywać alkoholu lub narkotyków
  - 3) Tak, gdy uczestnik opuszcza zajęcia
    - 3a) Jeżeli tak, to po około ilu opuszczonych zajęciach: .....
  - 4) Tak, gdy uczestnik nie robi postępów
  - 5) Tak, w innym przypadku (jakim?) .....
  - 9) *Nie, nie ma takiej praktyki*

34. W przypadku ilu uczestników w 2014 r. taka sytuacja miała miejsce:

- 1) Dokładnie: ..... osób.
- 2) W przybliżeniu (około): ..... % wszystkich uczestników w 2014 r.

PROWADZĄCY PROGRAM

35. Ile jest (lub było) ogółem w Państwa placówce osób prowadzących program korekcyjno-
edukacyjny (obecnie lub w dniu 31.12.2014 r., łącznie z Panem / Panią):

.....

36. Jaka jest forma zatrudnienia osób prowadzących program korekcyjno-edukacyjny w
Państwa placówce (proszę zaznaczyć znakiem X odpowiednie pole dla każdej osoby):

	1) Pierwszy prowadzący	2) Drugi prowadzący	3) Trzeci prowadzący	4) Czwarty prowadzący
1) Pracownik etatowy				
2) Umowa cywilno-prawna (zlecenie / dzieło)				
3) Staż / praktyka				
4) Wolontariat				
5) Inaczej (jak?)				

37. Jakie przygotowanie mają prowadzący program korekcyjno-edukacyjny w Państwa
placówce (proszę zaznaczyć znakiem X odpowiednie pole / pola dla każdej osoby):

	1) Pierwszy prowadzący	2) Drugi prowadzący	3) Trzeci prowadzący	4) Czwarty prowadzący
1) Studia II stopnia lub podyplomowe: psychologia, pedagogika, resocjalizacja i pokrewne				
2) Inne studia wyższe				
3) Szkolenie w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie				
4) Szkolenie w zakresie pracy z osobami stosującymi przemoc w rodzinie				
5) Min. 3-letni staż pracy w instytucjach realizujących zadania na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie				
6) Min. 3-letni staż pracy w charakterze psychoterapeuty lub terapeuty uzależnień				
7) Inaczej (jak?)				

38. Ile osób prowadzi każde spotkanie grupowe / indywidualną konsultację i jakiej są płci:

1) Jedna osoba	1.1) Kobieta /y	1.2) Mężczyzna /i	1.3) Kobieta lub mężczyzna
2) Dwie osoby	2.1) Kobiety	2.2) Mężczyźni	2.3) Kobieta i mężczyzna
3) Inaczej (jak?)			

39. Czy prowadzący biorą udział w superwizji, prowadzonej przez certyfikowanego superwizora:

- 1) Tak, (ile godzin w ramach jednego cyklu programu?): .....
- 2) Nie
- 3) Inaczej (jak?): .....

40. Jaka jest w Państwa placówce stawka za godzinę pracy prowadzącego program: ..... zł.

41. Jak często prowadzący program kontaktują się z następującymi instytucjami w sprawie uczestników (np. w sprawie opinii, weryfikacji ustaleń, itp.):

1. Sąd karny	1.1) Bardzo często	1.2) Raczej często	1.3) Raczej rzadko	1.4) Bardzo rzadko / nigdy
2. Sąd rodzinny	2.1) Bardzo często	2.2) Raczej często	2.3) Raczej rzadko	2.4) Bardzo rzadko / nigdy
3. Kurator dla dorosłych	3.1) Bardzo często	3.2) Raczej często	3.3) Raczej rzadko	3.4) Bardzo rzadko / nigdy
4. Kurator rodzinny	4.1) Bardzo często	4.2) Raczej często	4.3) Raczej rzadko	4.4) Bardzo rzadko / nigdy
5. Policja (np. Dzielnicy)	5.1) Bardzo często	5.2) Raczej często	5.3) Raczej rzadko	5.4) Bardzo rzadko / nigdy
6. Ośrodek Pomocy Społecznej	6.1) Bardzo często	6.2) Raczej często	6.3) Raczej rzadko	6.4) Bardzo rzadko / nigdy
7. Placówki zajmujące się pomocą dla ofiar	7.1) Bardzo często	7.2) Raczej często	7.3) Raczej rzadko	7.4) Bardzo rzadko / nigdy
8. Inne placówki prowadzące progr. korekc.-educ.	8.1) Bardzo często	8.2) Raczej często	8.3) Raczej rzadko	8.4) Bardzo rzadko / nigdy
9. Inne (jakie?)	9.1) Bardzo często	9.2) Raczej często	9.3) Raczej rzadko	9.4) Bardzo rzadko / nigdy

42. A jak często te same instytucje kontaktują się z prowadzącymi program instytucjami w sprawie uczestników (np. pytają o realizację obowiązku, postępy, itp.):

1. Sąd karny	1.1) Bardzo często	1.2) Raczej często	1.3) Raczej rzadko	1.4) Bardzo rzadko / nigdy
2. Sąd rodzinny	2.1) Bardzo często	2.2) Raczej często	2.3) Raczej rzadko	2.4) Bardzo rzadko / nigdy
3. Kurator dla dorosłych	3.1) Bardzo często	3.2) Raczej często	3.3) Raczej rzadko	3.4) Bardzo rzadko / nigdy
4. Kurator rodzinny	4.1) Bardzo często	4.2) Raczej często	4.3) Raczej rzadko	4.4) Bardzo rzadko / nigdy
5. Policja (np. Dzielnicy)	5.1) Bardzo często	5.2) Raczej często	5.3) Raczej rzadko	5.4) Bardzo rzadko / nigdy
6. Ośrodek Pomocy Społecznej	6.1) Bardzo często	6.2) Raczej często	6.3) Raczej rzadko	6.4) Bardzo rzadko / nigdy sto
7. Placówki zajmujące się pomocą dla ofiar	7.1) Bardzo często	7.2) Raczej często	7.3) Raczej rzadko	7.4) Bardzo rzadko / nigdy
8. Inne placówki prowadzące progr. korekc.-educ.	8.1) Bardzo często	8.2) Raczej często	8.3) Raczej rzadko	8.4) Bardzo rzadko / nigdy
9. Inne (jakie?)	9.1) Bardzo często	9.2) Raczej często	9.3) Raczej rzadko	9.4) Bardzo rzadko / nigdy

---

OCENA EFEKTYWNOŚCI PROGRAMU

43. Czy prowadzący program monitorują zmiany u uczestników w niżej wymienionych aspektach (można zaznaczyć **więcej niż jedną odpowiedź**):
- 1) Dalszego stosowanie przemocy w rodzinie przez uczestnika
  - 2) Rozwijania umiejętności samokontroli i współżycia w rodzinie
  - 3) Kształtowania umiejętności w zakresie wychowywania dzieci bez używania przemocy
  - 4) Uznania przez uczestnika swojej odpowiedzialności za stosowanie przemocy
  - 5) Zdobywania i poszerzania wiedzy na temat mechanizmów powstawania przemocy
  - 6) Zdobywania umiejętności komunikowania się i rozwiązywania konfliktów bez stosowania przemocy
  - 9) *Nie, żadne z powyższych (proszę przejść do pytania 46)*

-
44. Kiedy przeprowadzany jest monitoring zmian u uczestników (można zaznaczyć **więcej niż jedną odpowiedź**):
- 1) Przed upływem połowy programu
  - 2) Po połowie programu ale przed jego zakończeniem
  - 3) Na zakończeniu programu
  - 4) Do 6 miesięcy po zakończeniu programu
  - 5) Do roku po zakończeniu programu
  - 6) Do dwóch lat po zakończeniu programu
  - 7) Inaczej (jak?) .....

45. W jaki sposób odbywa się monitorowanie losów uczestników programu (można zaznaczyć **więcej niż jedną odpowiedź**):
- 1) Kontakt telefoniczny z uczestnikiem
  - 2) Kontakt telefoniczny z rodziną uczestnika
  - 3) Bezpośrednie kontakt z uczestnikiem
  - 4) Bezpośrednie spotkania z rodziną uczestnika
  - 5) Kontakt z instytucją kierującą do programu (np. kuratorem, OPS)
  - 6) Inaczej (jak?) .....
  - 9) *Nie dotyczy (brak kontaktu po zakończeniu programu)*

-
46. Czy przeprowadzana jest w Państwa placówce ewaluacja realizowanego programu:
- 1) Tak
  - 2) Nie (proszę przejść do pytania 48)

-
47. W jaki sposób prowadzona jest ewaluacja programu (można zaznaczyć **więcej niż jedną odpowiedź**):
- 1) Prowadzący oceniają jego efekty na podstawie aktywności i deklaracji uczestników
  - 2) Uczestnicy sami indywidualnie oceniają jego efekty (np. w formie wypełnianego kwestionariusza do oceny efektywności programu)
  - 3) Uczestnicy przeprowadzają wspólnie grupową ocenę efektywności programu

- 4) Prowadzący weryfikują uzyskiwane informacje kontaktując się z rodziną i środowiskiem uczestników
- 5) Na podstawie superwizji i dyskusji prowadzących
- 6) Inna, zewnętrzna jednostka, np. finansująca program przeprowadza jego ewaluację
- 7) Inne metody (jakie?) .....

48. Czy widzą Państwo potrzebę kontynuowania oddziaływania korekcyjno-edukacyjnego także po zakończeniu programu przez uczestnika:

- 1) Tak, (a jaka forma kontynuacji byłaby najlepsza) .....
- 2) Nie
- 3) Inaczej (jak?) .....

49. Ogólnie rzecz biorąc, jak efektywny jest, w Państwa ocenie, realizowany przez Państwa placówkę program korekcyjno-edukacyjny w niżej wymienionych aspektach? Proszę zaznaczyć odpowiedzi na 10-punktowej skali, gdzie 1 oznacza całkowity brak efektów, a 10 pełny sukces:

1) Powstrzymania osoby stosującej przemoc w rodzinie przed dalszym stosowaniem przemocy	1)	2)	3)	4)	5)	6)	7)	8)	9)	10)
2) Rozwijania umiejętności samokontroli i współżycia w rodzinie	1)	2)	3)	4)	5)	6)	7)	8)	9)	10)
3) Kształtowania umiejętności w zakresie wychowywania dzieci bez używania przemocy w rodzinie	1)	2)	3)	4)	5)	6)	7)	8)	9)	10)
4) Uznania przez osobę stosującą przemoc w rodzinie swojej odpowiedzialności za stosowanie przemocy	1)	2)	3)	4)	5)	6)	7)	8)	9)	10)
5) Zdobycia i poszerzenia wiedzy na temat mechanizmów powstawania przemocy w rodzinie	1)	2)	3)	4)	5)	6)	7)	8)	9)	10)
6) Zdobycia umiejętności komunikowania się i rozwiązywania konfliktów w rodzinie bez stosowania przemocy	1)	2)	3)	4)	5)	6)	7)	8)	9)	10)

50. Czy jest coś, czego brakuje, co można by poprawić w organizacji realizowanego przez Państwa placówkę programu korekcyjno-edukacyjnego?

51. A czy są jakieś sugestie, zmiany, usprawnienia lub modyfikacje, które proponowałiby Państwo wprowadzić do polskiego systemu oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych?

52. Czy mają Państwo jakieś dodatkowe uwagi do tej ankiety, omawianych tu zagadnień i problemów? Będziemy wdzięczni za wszystkie takie informacje.

Serdecznie dziękujemy za wypełnienie ankiety.